

Fylkesmannen i Finnmark
Miljøvernavdelingen
RAPPORT nr. 6-2003

VARANGERHALVØYA NASJONALPARK OG LOKALE SAMISKE INTERESSER

Utredning skrevet på oppdrag fra
Fylkesmannen i Finnmark, Miljøvernavdelingen

Juli 2003
Øystein Nilsen

RAPPORT fra Fylkesmannen i Finnmark, Miljøvernavdelinga, er en publikasjonsserie som presenterer resultater fra undersøkelser og utredninger som foretas i Miljøvernavdelingens regi. Formålet er blant annet å spre informasjon om miljøvernsspørsmål til en videre krets av interesserte. En liste over tidligere rapporter i samme serie er gjengitt bak i rapporten. Flere av rapportene er tilgjengelige på Fylkesmannens hjemmeside, se under "Miljøvern" på www.fylkesmannen.no/finnmark. Vi gjør oppmerksom på at forfatterne av rapportene selv er ansvarlige for sine vurderinger og konklusjoner.

RAPPORT nr. 6 2003 gis hovedsakelig ut på nett, og mangfoldiggjøres etter behov
Trykk/layout: Fylkesmannen i Finnmark

Henvendelser kan rettes til:

Fylkesmannen i Finnmark
Miljøvernavdelinga
Statens hus
9815 VADSØ

Tlf. 78 95 03 00

Forfatteren:

Øystein Nilsen, f. 1948 i Unjárga/Nesseby. Gårdbruker siden 1971. Artium 1967, arkeologi grunnfag 1995. Har utgitt lokallhistoriske hefter og artikler i Varanger Årbok om samiske forhold i Nesseby.

Forsidebilde:

Rávdne-Máhte-Ánde/Anders Mathisen Noste, 1873-1954. Sannsynligvis på Oarddojávri/Ordo ca. 1920. Fotograf ukjent. Eier Varanger samiske museum (VSM).

INNHOOLD

INNLEDNING	1
OPPDRAG OG MANDAT	3
REFERANSEGRUPPE	3
A. SAMENES TRADISJONELLE BRUK AV OMRÅDET	4
FORHISTORIEN	4
TRADISJONELL BRUK I NYERE TID OG DAGENS BRUK.....	9
<i>Orientering på vidda, sosiale relasjoner mellom reindrifts- og sjøsamene</i>	9
<i>Utredningsområdet i Nesseby kommune</i>	10
<i>Historisk aktivitet i utredningsområdet innenfor kommunen</i>	11
<i>Samisk bruk i utredningsområdet utenfor Unjárgga gielda/Nesseby kommune</i>	18
FRAMTIDIG BRUK	23
B. KONSEKVENSER	26
VERNEBESTEMMELSENE	26
<i>"...bevare et stort og tilnærmet urørt naturområde"</i>	26
<i>"...våtmarksområder, økosystemer.."</i>	26
<i>"..forbud mot inngrep av en hver art.."</i>	27
<i>"...motorisert ferdsel..."</i>	27
NEGATIVE OG POSITIVE SIDER.....	28
<i>Muntlige tradisjonsoverleveringer</i>	28
<i>Utestenging</i>	28
<i>Generasjonsbrudd</i>	29
<i>Økonomisk betydning</i>	29
<i>Kulturminnevern</i>	29
<i>Vern av naturmiljø</i>	29
<i>Referansegruppas synspunkt</i>	30
C. AVBØTENDE TILTAK, AVGRENSINGER, FORSKRIFTSENDRINGER	31
ALTERNATIVE AVGRENSNINGER	31
<i>Alternativ 1</i>	31
<i>Alternativ 2</i>	32
<i>Alternativ 3</i>	33
<i>Alternativ 4</i>	33
<i>Konklusjon/forslag</i>	34
ANDRE AVBØTENDE TILTAK.....	34
SLUTTORD	35
LITTERATUR	37
MUNTlige INFORMANTER:	38

INNLEDNING

Utredningen bygger en del på skriftlig historisk materiale, en del på nedsamlet muntlig dokumentasjon og i tillegg en del egen innsamlet dokumentasjon som ikke tidligere er offentliggjort.

Bakgrunnen for utredningen var et innspill fra Unjárgga gielda/Nesseby kommune der det ble bedt om en nærmere utredning om hvordan nasjonalparken vil berøre kommunens befolkning og i særdeleshet den samiske dimensjonen.

Det vanlige i politiske høringer er at hver kommune uttaler seg om arealer innenfor egne kommunegrenser. Men jeg vil allerede her i innledningen understreke at Nesseby-samenes tradisjonelle bruk og til en viss grad også dagens bruk av Várnjárga/Varangerhalvøya ikke har mye tilknytning til dagens kommunegrenser.

Fastsetting av kommunegrenser begynte etter at Stortinget vedtok å dele Norge opp i kommuner med formannskapsloven av 1837. Nesseby kommunes grenser var under kontinuerlig regulering fram til 1933. De lokale myndighetene ved bl.a. kommunestyret og lensmannen hadde flere innvendinger mot kommunegrensearbeidet, uten at de ble hørt. Før 1933 gikk Nessebys grense til Oarđdojávri (Ordo). Med innføringen av den første reindriftsloven av 12. mai 1933, ble Nesseby kommunes grense flyttet ved kgl. res. av 12. februar 1937 slik at den fulgte Ánnejohka/Vestre Jakobselv til elvas ende nord for Guovdaoaiivi. Både da og senere er det gjennom flere kommunestyrevedtak, bl.a. i 1982 og 1990, blitt påpekt at kommunegrensefastsettingen er tvilsom både med hensyn til Nesseby-samenes tradisjonelle bruk og tolkingen av at kommunegrensa ”skal følge Jakobselva til dets utspring fra høyfjellet”.

Siste gang kommunegrensa på land ble endra var i 1982/83, da den ble lagt tilbake til å følge Hermangorsa til dets utspring på Ánnecearru. Det var kartverket (den gang Norges geografiske oppmåling) som tok opp forholdet mellom grensefastsettingen i 1937 og fastsettingen etter nykartlegging i 1974. Grensa ble i 1974 flyttet for å imøtekomme ordlyden i resolusjonen, nemlig ”...midt efter Jacobselven oppad mod Nord indtil dennes Udspring paa Høifjellet”, noe som overførte ca. 30 km² til Vadsø kommune. Dette ble så korrigert tilbake i 1982/83. De høyeste delene av Jakobselvas utspring er på Bealjáidcearru/Skipskjølen. Det er riktig i denne sammenheng å peke på det faktum at sentrale myndigheter overkjørte de lokale oppfatningene. Jeg trekker fram dette innledningsvis for å kunne påvirke nasjonalparkprosessen til å være mer ydmyk ovenfor lokalbefolkningens oppfatninger, både tidlige tiders og dagens syn.

I oppdragets mandat er det sagt at denne utredningen ikke skal omhandle reindrifas bruk av området. Dette lar seg ikke gjøre uten videre, da flettverket og nettverket mellom reindriften og den såkalte fastboende sjøsamiske befolkning alltid har vært tett, ved at det har vært næringsmessige, sosiale og familiære bånd mellom de ulike deler av befolkningen og at folk har vandret fram og tilbake mellom reindriften og fastnomadismen (det å ha ulike sommer-, høst-, vinter- og vårboplasser). Da den store utskallingen fra reindriften kom etter at Finland stengte grensene for passering med rein i 1852, hadde de fleste som måtte ut av reindriften, gode nettverk til sjøsamene i Nesseby. Fort og uproblematisk etablerte mange et liv blant sjøsamene med jordbruk, fiske, utmarksbruk og med fortsatt tilknytning til reindrift, slik sjøsamene også hadde det. I folketellingene i 1865 og 1875 framgår det at 23 ”fastboende” hadde rein. Til sammen hadde de ca. 500-600 rein med fra 2-70 rein per familie. Når

reindriften igjen skulle rekruttere folk til næringa, var det vanlig fram til 1950-tallet at de hyrte reingjetere blant de ”fastboende”.

Med disse innledningsordene retter jeg søkelyset mot at aksjonsradiusen både geografisk og næringsmessig ikke har vært innskrenket innenfor dagens kommunegrense og at næringsutøvelsen også infiltreres i reindriften og motsatt. En videre forståelse av dette vil utdypes utover i utredningen.

Jeg vil noen steder bruke norske og samiske navn, stedsnavn, faguttrykk mm. med skråstrek. Noen ganger er den norske forklaringen knyttet sammen med bare et samisk ord, da det ene samiske ordet beskriver handlingen i et ord, for eksempel: tyvfiske med garn i en elvekulp ved å dra garnet ned kulp og snurpe garnet rundt fisken som en not/goldet.

Figur 1: *Hendá/Henrik Mathisen (1913-1975) og Elias Piera/Per Eliassen, f. 1926 (til venstre) på veg til fjells. Begge var sjøsamer som begynte som drenger på slutten av 1940-tallet og etter hvert ble reineiere selv. Henda drev til sin død i 1975 og Elias Piera sluttet noen år tidligere. Fotograf: Margit Mathisen. Bildet er tatt ca. 1965. Privat eie.*

Oppdrag og mandat

Etter avtale med Fylkesmannen i Finnmark av 19. mars 2003, er oppdraget beskrevet som følger av Fylkesmannen i Finnmark:

Det skal utredes konsekvenser for de lokale samiske interessene i Unjárga/Nesseby kommune av et vern etter naturvernloven på Varangerhalvøya.

- A. Utredningen skal ta utgangspunkt i det tradisjonelle bruksområdet for den lokale samiske befolkningen. Historisk bruk, dagens bruk og antatt fremtidig bruk (0-alternativet) som en forlengelse av dagens utviklingstrekk skal beskrives. Reindrifta i dag og i framtiden faller utenfor oppdraget siden dette ivaretas av en egen utredning.*
- B. Utredningen skal belyse konsekvensene av nasjonalpark med "standard forskrift" for lokal samisk bruk av området. Det skal også gis en generell vurdering av en evt. verns betydning i positiv og negativ retning for samisk identitet og kulturell utvikling i området. Knytter det seg spesielle konsekvenser til avgrensa områder innenfor bruksområdet, skal dette belyses.*
- C. Utredningen skal foreslå avbøtende tiltak, herunder avgrensnings- og forskriftsendringer, i forhold til de eventuelle negative konsekvenser som framkommer under punkt B.*

Referansegruppe

Det er oppnevnt en referansegruppe bestående av følgende personer:

- ?? Einar Solle/Liv Solfrid Mathisen, Unjárga/Nesseby kirkested, f. 1964
- ?? Ándde Uvle Niillas Ásllak/Aslak Eikjok, Suovvejohka/Bergeby, f. 1926

Disse to er oppnevnt av ordføreren i Unjárga/Nesseby. Sammen med undertegnede (f. 1948) skal gruppa representere flere generasjoner av dagens lokale befolkning i oppfatningen av tradisjonell lokal samisk bruk av området.

Fylkesmannen er med i referansegruppa med Ørjan W. Jenssen og Trond Aarseth, der en av dem tiltrer referansegruppemøtene. Referansegruppa har møttes 2 ganger.

A. SAMENES TRADISJONELLE BRUK AV OMRÅDET

Forhistorien

Det er foretatt en del registreringer av fornminner på Varangerhalvøya og en del teorier er lansert. Her vises det spesielt til professor Ørnulv Vorren. Vorren har med base i sin samiske forskning på Universitet i Tromsø foretatt registreringer av ulike typer anlegg. Dette gjelder hovedsakelig tre typer:

Den ene er **fangstgroper**. Vorren har en omfattende beskrivelse av disse i sin siste bok: ”Villreinfangst i Varanger” fra 2000. Det vises også til hans tidligere arbeider med de tidligste undersøkelser fra tidlig på 1940-tallet. Ved de første undersøkelsene brukte Vorren lokalkjente samer fra Nesseby til kartlegging av fangstgropene. Hans fremste samarbeidspartner var Burro Uvllá/Ole Oksehode fra Njídgu/Vesterelv i Unjárgga gielda/Nesseby kommune. Fangstgropene finnes hovedsakelig i elvedalene og er i dag innenfor bjørkeskogsbeltet. Men det finnes også noen fangstgroper ovenfor skoggrensa og inne på vidda. Det skriftlige materiale (Knag 1694) viser at anleggene var i bruk fram til slutten av 1600-tallet. Totalt finnes det ca. 4000 fangstgroper innenfor Várnjárga/Varangerhalvøya og eidet mellom Várjjatvuotna/Varangerfjorden og Deatnu/Tanaelva. Fogd Knag i Cáhcesuolu/Vadsø skriver i en beskrivelse fra 1694 om forholdene i Finnmark at samene i Unjárga/Nesseby noen tiår før 1694 hadde sluttet med å fange villrein i groper, men at gjerdene i forbindelse med anleggene enda var godt synlige. Slik Knag skriver, må han mene at det er ”sjøsamene” som har drevet med disse fangstanleggene, fordi han skriver om reindriftssamene at de bor med reinflokkene inne på vidda på sørsiden av Várjjatvuotna/Varangerfjorden og om våren flytter ned til fjorden og driver fiske som de andre samene. At fangstgropene sist var i bruk på 1600-tallet er da dokumentert skriftlig, men hvor tidlig de har vært brukt først er usikkert da det ikke er foretatt arkeologiske undersøkelser av gropene i Varangerområdet. Dateringer fra organisk materiale i fangstgroper fra Kautokeino-området og fra Hætta-området i Finland, viser at de eldste dateringene, foretatt av Hallonen og Furseth (Furseth 1995 og 1996), går tilbake til steinalderen med hovedvekt til ca. 2000 før Kristus. Ut fra det kan vi anta at de eldste gropene i Várjjat/Varanger også kan være flere tusen år gamle.

Den andre typen anlegg Vorren har dokumentert godt er **gjerdeanleggene av stein**, kalt **vuopmán** på samisk. Disse finnes det flere av innenfor det foreslåtte nasjonalparkområdet. Det største og mest kjente er på Noiddiidcearru/Kjøpmannskjølen (Vorren 1998) sør for Oarddovuotna/Syltefjord. Ifølge Vorren har anleggene vært brukt til fangst av villrein, men de kan også ha vært brukt til temming av villrein og samling av halvtam eller tam rein. Anleggene er lagt i steinur. Der er reinen lettere å lede og kontrollere, da reinen og spesielt reinkalvene har problemer med bevege seg fort i ur. Det er vanskelig å datere anleggene, men nyere arkeologisk forskning i tilknytning til teltboplasser i nærheten av disse fangstanleggene kan være noe å holde seg til. Arkeolog Kjersti Schanche er i gang med et prosjekt som skal avdekke mer om bruken av disse fangstboplassene.

Figur 2: Vuopmán/gjerdeanlegg på Noiddiidcearru /Kjøpmannskjølen. Personen på bildet er undertegnede. Fotograf: Kjersti Schanche, 1995. Privat eie.

Den tredje kategorien kulturminner som Vorren har gjort omfattende dokumentasjon av i Várjjat/Varanger, er **offerplasser og hellige fjell** (Vorren og Eriksen 1993). Det finnes flere slike i utredningsområdet for nasjonalparken. De tidligste nedtegnelsene om offerplasser i Várjjat/Varanger ble gjort av misjonærer Isac Olsen tidlig på 1700-tallet. Det finnes enda reinhorn eller rester etter horn og bein på en del av disse offerplassene. De ble lagt dit som offergaver til gudene for å få hell i jakt, fangst og reindrift. Flere av offerplassene har sannsynligvis vært brukt lenge etter at ”samene ble kristnet” av Thomas von Westen på begynnelsen av 1700-tallet. Det ser vi av bein- og hornrestene som enkelte steder ser ut til å være relativt ferske.

Figur 3: Stor steinhaug med masse reinhorn murt i et kammer på toppen, sikkert en offerplass. Sted: Komagdalen ved Guovžagurra/Bjørneskaret. Personen på bildet er Kjersti Schanche. Fotograf: Øystein Nilsen, 1995. Privat eie.

Det finnes også **uregistrerte offerplasser** med horn- og beinfunn slik som på figur 3. Bildet er fra Stuorrajohleahki/Komagdalen og er høyst sannsynlig en offerplass. I denne og flere andre steinhauger i området er det lagt masse med horn og bein. Alle disse er lite undersøkt og det finnes ikke dateringer fra dem.

Av andre typer kulturminner i området vil jeg trekke fram teltboplassene er med såkalte **8-tallsildsteder**. Disse har Ørnulv Vorren og også andre forsket på, blant annet arkeolog Kjersti Schanche (bestyrer på Várjjat Sámi Musea/Varanger Samiske Museum). 8-tallsildsteder består av to deler. Ildstedsdelen er som oftest rund, murt av stein. En ”forrådsdel” er murt som en forlengelse av ildstedet. Noen ganger består den av to armer ut fra ildstedet og noen ganger er armene knyttet sammen slik at hele konstruksjonen ligner et 8-tall. Rundt noen av disse ildstedene er det tydelige steinringer som har holdt lavvoduken fast til marka. Her er det flere dateringer fra Várnjårga/Varangerhalvøya, bl.a. fra munningen av Buoidejohka høyt oppe i Dávat/Sandfjordalen. Denne boplassen er 5-6 km fra Noiddiidcearru/Kjøpmannskjølen og kan ha vært basen for bruk av gjerdet. Her finnes trekulldatering 980-1165 e.Kr. De registreringer og observasjoner som er foretatt av 8-tallsildstedene, er av begrenset omfang. Det er helt klart at det finnes mange flere lokaliteter innenfor det foreståtte nasjonalparkområdet. Andre dateringene fra Várnjårga/Varangerhalvøya er fra 14-1500 tallet og de yngste er fra etter 1700 e.Kr. (Schanche 1996 og 2001). De yngste kan også være gjenbruk, noe jeg kommer tilbake til under historiekapitlet. Vorren mener disse boplassene har vært brukt i forbindelse med fangst i vuopmán og fangstgroper og kaller dem for fangstboplasser.

Figur 4: Utgravd 8-tallsildsted på Várnjårga/Varangerhalvøya. Fotograf: Kjersti Schanche, 1998. Eier VSM.

Det finnes også andre spor etter boplasser. Bl.a. har undertegnede registrert og dokumentert lavvoringer med enkle runde ildsteder inne på Várnjårga/Varangerhalvøya på steder der det i dag ikke finnes noe brensel. For eksempel ligger det slike sør for Oarddovuotna/Syltefjord, relativt høyt over havet, ca. 400 m. Nåværende skoggrense i området under 100 m o.h. Etter alt å dømme finnes det flere slike ildsteder på steder hvor det tidligere har vært skog og kratt.

Slik klimautviklingen var med en kald periode, ”den lille istida”, i perioden 1400-1900 e.Kr., kan slike lavvoringer være gamle og fra tida før 1400 e. Kr.

Figur 5: *Bilde av lavvoplass 2 km nord for Noiddiidcearru. Fotograf: Kjersti Schanche, 1995. Privat eie.*

Kjøttgjemmer, dvs. murte steinkammere av ulike størrelser, finnes spredt over hele Varangervidda. Disse finnes alltid i nærheten av fangstanlegg, men også spredt rundt på andre steder. De er både forhistoriske og av nyere dato. Vorren har beskrevet dem i forbindelse med fangstanlegg, men de er lite undersøkt med hensyn til organiske rester og karbondateringer.

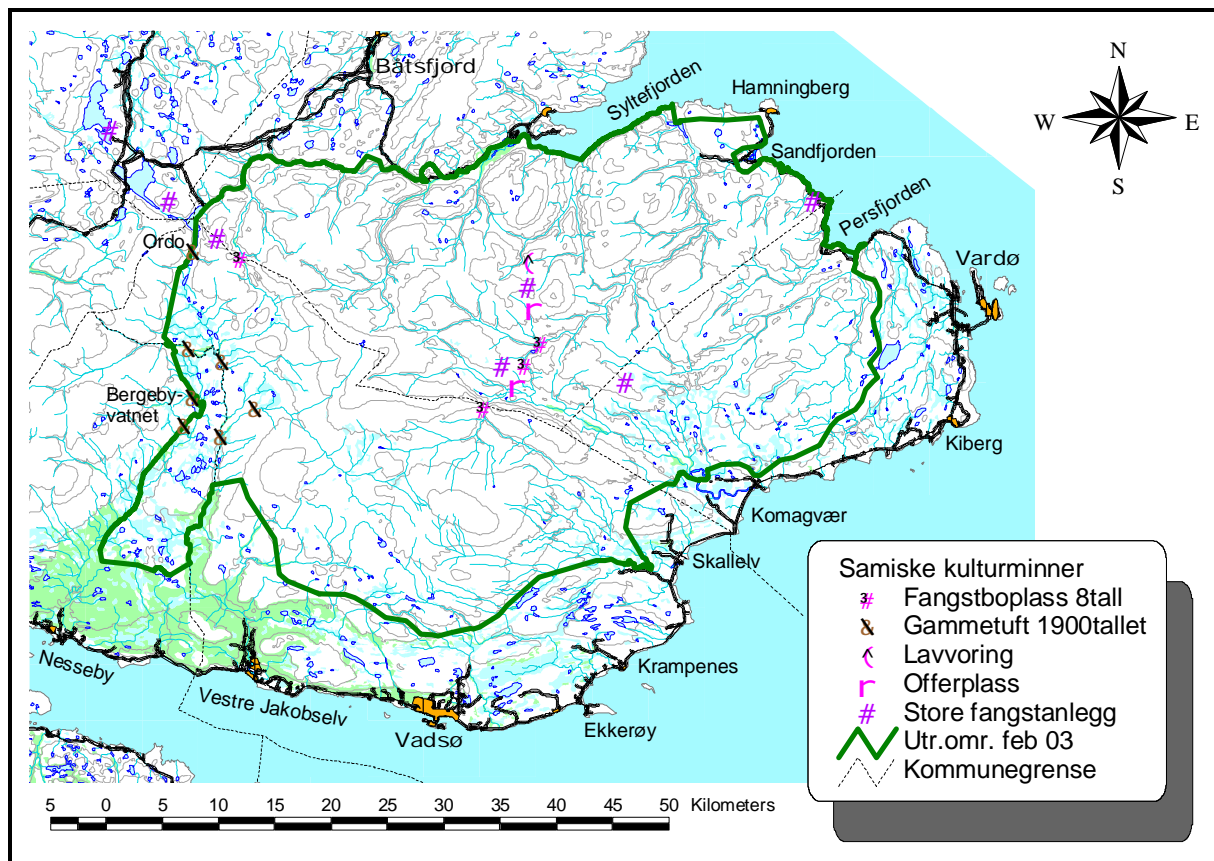
Figur 6: *Kjøttgjemme på Varangervidda, ligger for seg sjøl sør for Oarddovuotna/Syltefjord. Fotograf: Kjersti Schanche, 1995. Privat eie.*

Figur 7: Kjøttgjemme. Denne ligger ved en stor lavvoboplass med 8-tallsildsteder i Bearalveadji. Fotograf: Kjersti Schanche, 1998. Eier VSM.

Den norske befolkningen rundt Várnjárga/Varangerhalvøya begynte å etablerte sine bosettinger i løpet 13- og 1400-tallet (Niemi 1983). Da ble fiskevær som Máhker/Makkaur, Várggát/Vardø, Kjølnes, Biergi/Kiberg og Cáhcesuolu/Vadsø til. Varangersamene hadde da sine sommerboplasser fra Cáhcesuolu/Vadsø og utover og rundt Várjjatvuotna/Varangerfjorden, i alle fall ut til Várggát/Vardø og sannsynligvis også til Oarddovuotna/Syltefjorden. Den norske befolkningen levde av fiske og handel, mens samene drev med jakt, fangst og fiske. De ovenfor beskrevne kulturminnene er hovedsaklig fra tida før den norske bosettingen. Den norske befolkningen etablerte ikke en jakt og fangstkultur innover vidda slik som samene. De hadde heller ikke en religion med offerplasser og offergaver. Derfor kan det med stor sikkerhet slås fast at de aller fleste kulturminnene er samiske og knytter seg til Varangersamene som hadde sine baser på vinterboplassene innerst i Várjjatvuotna/Varangerfjorden, i området fra Vuonnabahta/Varangerbotn til Ceavccageadgi/Mortensnes .

Jeg har her vist til en del kulturminner og kulturminnetyper fra førhistorisk tid. De er lite forsket på. Med større innsats på registrering og forskning, vil kulturminnekartet bli mye tettere med symboler enn på figur 8.

Figur 8: Ulike typer samiske kulturminner. Store fangstanlegg fra Vorren (1944). Varder, kjøttgjemmer, offerfjell med mer er ikke med, disse er registrert og dokumentert av andre (Vorren 1944 og 1988, Sametinget 2001). Kart: Fylkesmannen i Finnmark, kartgrunnlag N250 Statens kartverk.

Tradisjonell bruk i nyere tid og dagens bruk

Jeg vil her gi en mer detaljert oversikt over bruken av de områdene i Unjárga/Nesseby kommune som faller innenfor grensene for utredningsområdet til den planlagte nasjonalparken. Men som i forhistorisk tid, har Nessebysamenes virksomhet strukket seg over store deler av Várnjárga/Varangerhalvøya. Det finnes lite relevant litteratur om bruken av vidda. Dette kapitlet bygger derfor mest på muntlig tradisjonsmateriale.

Innledningsvis ser jeg det som nødvendig å belyse noen av de sosiale relasjonene mellom reindriftsamene og sjøsamene for å gi leseren noe innsikt i samiske samfunnsforhold. På den måten vil det forhåpentligvis dannes et bredere perspektiv av sjøsamenes bruk av vidda.

Orientering på vidda, sosiale relasjoner mellom reindriffts- og sjøsamene

Når folk orienterte seg på vidda, brukte de fjell, elver, elveskar, innsjøer og tjern som kartreferanser. I tillegg er det murt varder på de fleste markerte fjell. Når folk beveget seg på ukjente områder, hadde de ofte fått området beskrevet med terrengforhold og vardeplasseringer og vardestørrelser. Jegere, reingjeterne og også reintyvene oppbevarte reinkjøtt i kjøttgjemmer for korttidslagring. Og nettopp reintyveri var for en god del av den mannlige befolkning en del av næringsvirksomheten på fjellet. Sjøsamene kalte ikke det for tyveri, men for biergostaddat/å få tak i kjøtt. Reindriftssamene kalkulerte slikt svinn som en del av drifta. Bl.a. fordi de til en viss grad aksepterte at de som var gått ut av reindriffta og var

blitt sjøsamere, hadde en viss rett til å ta noe rein. Denne virksomheten avtok sterkt fra 1950 og utover.

For langtidslagring ble kjøttet senket i oksygenfattige bekker og kilder, der det kunne holde seg ukevis. Lagrene under vann kunne også ha steinmurer under vann for å holde fisk og fugl unna. Kjøttet kunne også bare henges i vier under vann for at kjøttet ikke skulle spises opp av dyr. Også en del "fastboende" hadde tilgang til disse lagrene og fikk også "kartreferanser" fra reingjeterne hvor det var kjøtt å finne. Dette var en del av verdde/vennskapsforholdet mellom de fastboende og reindrifta. Undertegnede har selv vært med som barn i Álljeveaii/Øvre Flintelv og fått nytte av et slikt kjøttlager.

Verddeforholdet ble praktisert på mange måter. Så lenge Varangers fjellsamer flyttet med hele familien mellom sommer og vinterboplasser, holdt de sau som de hadde på sommerplassen sin inne på Várnjårga/Varangerhalvøya. Om vinteren levnet de sauene til verddene i Nesseby. Rundt 1900 ble reieneierne fastboende på den måten at bare mennene flyttet med reien på vinterbeitene på sørsiden av fjorden. Reieneierne hadde utmarksslåtter som de da ikke trengte mer. Disse slåttene overlot de til sjøsamene, ikke nødvendigvis til verdder, men til andre samarbeidspartnere, for eksempel hesteeiere som de kunne hyre til skyss. Dagens Smuk-families olde- og besteforeldregenerasjon overlot sine slåtter i Álddajohka/Meskelvdalen (Smuksida) og Geatkegora i Suovvejohvuopmi/Bergebydalen (Margitsida) til henholdsvis Duddá-Piera-familien i Gorg?etak/Gornitak og Dikkanen-familien i Unjårga/Nesseby. Verddeforhold var bl.a. at reingjeterne fikk husrom hos de fastboende der de kom ned fra fjellet og det at de fastboende hadde hest og kunne frakte ned reinskrotter fra fjellet.

Verddeforholdet fastboende-reindrift er etter hvert blitt mye svakere. Fra reindriften ses de fastboendes aktiviteter i forbindelse med sauer på utmarksbeite, hyttebygging, scooterkjøring m.m. som problemer. Fra reindriften praktiseres imidlertid enda verddeforholdet, men nå ser en at det dreier seg om en dyrking av andre kontakter, bl.a. i forbindelse med kontakt med det offentlige, gjerne på høyt politisk plan.

Utredningsområdet i Nesseby kommune

I meldinga om oppstart av nasjonalparkarbeidet fra november 2002, går grensa for utredningsområdet inn i Unjårgga gielda/Nesseby kommune over Ánnejohka/Vestre Jakobselv ved breddegrad 98 grader og 90 min. Derfra i en rett linje til nordøstbredden av Coskajávri hvor den følger nordsida av vannet. Fra vannets nordvestre bredd i rett linje til høyde 184 nord for Sarvvesjávri, fra høyde 184 i rett linje til høyde 152. Fra høyde 152 til traktorstien sørvest for I?ggajeaggi, derfra følger den traktorstien til stien krysser elva ved Máhtte-Uvllájohkamunningen. Derfra følger den gamle traktorkjøreveien til Nilsmann Nostes hytte. Derfra i rett linje til midt på vestbredden av Bergebyvann. Så langs vestbredden av vannet til Suovvejávrehjohka-/Bergebyvannelvmunningen. Den følger så Suovvejávrehjohka/Bergebyvannelva inn mot traktorvegen under Dulpo. Så følger den øst for traktorvegen rundt Njunešvárri til vegen krysser Ánnejohka/Jakobselva.

Etter denne grensa ville hele Jakobselvmyra, mesteparten av Sarvvesjávremyra, hele I?gajeaggi, Celgesjávri, Lámmejávrit, Hánssašláttut, Bierfaljohka, Fanasoaiivi, Boatkaláttut og Emetoaiivi komme innenfor verneområdet på østsiden av Bergebyelva. På vestsiden vil Boaltunjeaggi, Lihpparbalsat, Suovvejávrehjohkaenden, Lille Bergebyvann og Jakobselvkrokmyrene komme innenfor verneområdet. Jeg nevner disse lokalitetene fordi de er kjent for alle, de er blant de mest brukte, spesielt i forbindelse med multebærplukking. En del av lokalitetene er nærmest begreper på folkemunne, slik som

I?gájeaggi og Lihpparbalssat. Før jeg beskriver bruken av områdene nærmere, vil det være riktig allerede nå å si at min umiddelbare reaksjon på fredning av de nevnte områdene er at dette vil skape for mange konflikter både ut fra bruk av områdene sett over tid og ikke minst dagens bruk.

Nå må det skytes inn at Fylkesmannens miljøvernavdeling under folkemøtet på Nesseby skole den 6. januar 2003, der også Unjárgga gieldda/Nesseby kommune var representert, sa at de er villige til å foreslå reguleringer av grensene. Dette for å unngå å skape store konflikter i og med at det viser seg at de lokale tradisjonene har så intens tilknytning til folk i dag. Etter folkemøtet kom da også Fylkesmannen med en tilleggs melding der Suovvejávri/Bergebyvannet er lagt utenfor verneområdet, og der den nye grensa følger østsida av vannet og noen titalls til et par hundre meter lenger øst ved stien under Njunešvárri til Jakobselva.

Historisk aktivitet i utredningsområdet innenfor kommunen

Fiske

Suovvejohcázádat/Bergebyvassdraget med utgangspunkt i Suovvejohka/Bergebyvannet har alltid vært veldig produktiv. Fram til 1960-70-tallet, var fiskebestanden av en slik karakter at alle som ville når som helst kunne hente seg matfisk i elva om sommeren. Vannet er fremdeles produktivt og det tas noen tusen røye hvert år i vannet. Før 1970 var det vanlig at det selv i elva kunne være røye på 2-3 kg. Selvfølgelig var og er det også ørret i vassdraget, og til dels stor ørret.

Fram til 1960-tallet var goldem en vanlig fiskemetode i elva. Metoden var ulovlig, men tradisjonen var så sterk at det gikk lang tid før det ble slutt på det. Det gikk ut på å dra et garn fra øver- til nedenden av en kulp eller ned en stilleflytende del av elva. Fisken ble drevet nedover av garnet og gikk ikke ned stryket nedenfor kulpen. Garnet ble snurpet rundt fisken som en not og deretter dratt i land. Ellers ble det brukt bjørkestang med snøre i enden, kasteboks eller en snare i enden av en stang. Snaren ble tredd rundt fisken og fisken ble fast når en rykket til/njezzot. Også garn ble brukt, men ikke som i dag. Garn ble trekt over vikene, elvemunningene og elveosene. Det ble fisket så mye som en klarte å bære med seg.

Utover 1900-tallet begynte folk å bruke båt og frakte fangsten med hest og vogn. Enkelte drev næringsfiske og solgte salta og røkt fisk, slik som John Porsanger(1887-1941) på 1930-40-tallet. Han var gått ut av reindriften, men hadde enda en kjørerein til tidlig på 1940-tallet. Den transporterte han fisken ned med på slede på førjulsvinteren. Hans siste kjørerein ble stjelt fra han og slaktet av to av bygdas reintyver. Næringsfiske av noe omfang ble drevet fram mot 1970, bl.a. av Anders Per Noste. Også etter dette og fram til i dag har det vært og er folk som selger fisk. Fangstene i dag kan, hvis en er heldig, bli opp til et par hundre fisker på en tur.

Aktivitetene knyttet til elva har satt spor etter seg på mange måter, og spesielt ved etablering av **stier/kjørespor**. Hovedstiene og ferdselsårene til Suovvejávri/Bergebyvannet, som var i bruk før 1960-70, følger elva helt til vannet. Stiene er fra før hestetida som kom etter 1850. Med hesten og hestevognene ble det behov for tørrere ferdselsårer. Stiene opp til Ánejohmohki/Jakobselvkroken og Suovvejávri/Bergebyvann opp fra Rovvejohka/Nyborg og under Lavdjevvarri er kommet til etter 1920. I dag er deler av de tidligste stiene grodd igjen fordi det mange steder er for vått å ta seg frem med motorkjøretøy, og pga. restriksjonene som

kom med motorferdselsloven. Men elva brukes fremdeles aktivt som fiskeelv. De beste fiskeplassene ligger i den øvre delen innenfor det forslåtte verneområdet.

Figur 9: På fisketur ved på Suovvejávri/Bergebyvannet i 1940. Fra venstre Mathis Per Trane(1911-1989), Nils Bjørkly(1927-1986), Henrik Nilssen(1894-1972), Bjørg Dahl, f. 1932(foran) og Sigrid Syvertsen. Gammen tilhørte John Porsanger. Fotograf: Hjørdis Nilsen(1899-1996).

Jakt og fangst

Jakt og fangst på ulike dyr og fugler har det selvfølgelig vært drevet med, sommer som vinter. Det finnes mange vatn og tjern og våte myrområder. Tidligere var jakt og fangst etter ender og gjess en vanlig geskjeft på forsommeren. Det er ikke tilfeldig noen av vannene har fått navnet Lábmejavrit. På norsk blir det mytingsvannene. Samene fangstet på gjess (dverggås og sædgås) i mytingstida. Om vinteren var det utstrakt snarefangst etter rype i området. Snarefangsten er gammel og var enda av et markert omfang på 1970-tallet. I dag drives det enda snarefangst, men av lite omfang i forhold til tidligere. Snarfangstområdet strekker seg fra I?gájeaggi til Jakobselvkroken. Fram til 1950-tallet kom også snarefangere fra Ánnejohka/Vestre Jakobselv på dagsturer og la snarer langs Suovvejohka/Bergebyelva, helt ned til I?gájeaggi.

Samene var tidlig ute og skaffet seg gevær, allerede på midten av 1600-tallet. I skriftlige beretninger fra rundt 1700 nevnes det at det var vanlig blant Varangersamene å eie gevær, mens det ikke var vanlig blant Vadsøborgerne. Mange menn født i første halvdel av 1800-tallet, nevnes på 1900-tallet som "geværkarer". Disse "geværkarene" jaktet om vinteren etter rev, oter, fjellrev, ulv og bjørn. De samme dyrene ble også fangstet på med feller og saks. Disse jakt og fangstmetodene ble brukt langt utover kommunens grenser, noe som skal beskrives i et senere kapittel.

Figur 10: På rypejakt om høsten utenfor Suotnjugammen i Bearleveadji, Bergebydalen, ca. 1940. Fra venstre: Dampskipsekspeditor Georg Evanger (d.1954), Vadsø, bærerne fra Nesseby, Henrik Per Stina (1908-1957), Mathis Nils Bomban (1903-1987) og kjøpmann Henrik Henriksen jr. (1900-1946) fra Nesseby. Fotograf ukjent.

Geværet ble ikke ”misbrukt”, det var dyrt å bruke krutt og skudd. De gamle, effektive fangstmetoder som snarefangst etter ryper og bruk av feller og saks etter rovdyr var de fangstmetodene som ga det største utbytte helt til våre dager. For eksempel var de største vinterfangstene av ryper på 1930-50-tallet opp til 1000 ryper pr. mann på en vinter. Enda på 1970-tallet hadde enkelte vinterfangster på 200-700 ryper. Men når geværet først ble brukt, var det et effektivt redskap.

Samene hadde som andre klart å utrydde dyr i sine fangstområder. Fram til ca. 1700 fantes det bever i Nessebyområdet. Den ble utryddet, men navn etter beveren finnes tilbake. Et eksempel er Stuorát ja Uhccet Báksávárri / Store og Lille Bevergjelfjell over Varangerbotn.

Da handelen tok seg opp på 1800-tallet, og det kom nye handelshus både i Nesseby og Vadsø, førte det til en økt etterspørsel etter vilt og rovdyr. Derfor ble beskatningen hard på mange dyr og fugler. På en måte kan en si at det ble slutt på forvaltningsmoralen, og at alt som kunne omsettes i penger hos en samisk befolkning som utover 1800- og 1900-tallet ble mer og mer avhengig av pengeinntekter, ble det jaktet og fangstet på. Det kunne være fugler som svane og hubro og dyr som fjellrev, ulv og bjørn som det var lite av. Det gjaldt å omsette fangsten i penger. Jakt, fangst og bærplukking var av de få metodene penger ble skaffet på. Det fantes ingen industri, handel eller annet som ga pengeinntekter til lokalsamfunnet.

Selv om det ble fanget tusenvis av ryper, var det uvanlig helt fram til 1970-80-tallet at folk bevilget seg ryper til middag. Dersom rypene var spist på av rev, rovfugler eller mus, sydde

og skjulte rypefangerne sår på rypene før de solgte dem til oppkjøperne. Enda i dag er rypefangerne gjerrige på rypene, men bevilger seg rypemiddager til høytider som jul og påske.

Mathis Nils Noste forteller (ca. 1980):

” Ole Mathis (Mathisen) og jeg hadde en gang slått i hjel to gjess ved Jávrešmievttat. Da vi kom til gammen i Berleveadji var vi dødstrette og sultne. Vi hadde bare litt te som vi drakk før vi startet nedover [turen tar ca. 3 timer]. Vi hadde ikke vett til å koke gjess. De måtte vi få snarest ned for at de skulle selges til folk i Vadsø.”

Episoden er fra ca. 1950. I dag er situasjonen en annen. Pengeinntektene kommer fra fast arbeid og primærnæringer.

Elgen dukket opp som streifdyr på første halvdel av 1900-tallet. På 1940-50-tallet ble det drevet en del ulovlig elgjakt. Da jakta ble lovlig i 1961, var deler av lokalbefolkningen godt kjent med elgen og dens framferd. Området innenfor utredningsområdet var først et stort vald, dvs. hele østsiden av Suovvejohka/Bergebyelva i Unjárgga gielda/Nesseby kommune. Nå er området mellom Ánejohka/Jakobselva og Suovvejohka/Bergebyelva delt opp i 4 vald. Den første tida på 1960- og 1970- tallet var det ikke mye bruk av motorkjøretøy, annet enn til nedhenting av elgen. Utover 1980-tallet ble 4-hjulsdrevne biler og motorsykler vanlige. I dag er det vanlig at hver jeger har eget kjøretøy, bil eller 4-hjuls motorsykel. Det hender at det i en elgjegerleir kan være 3-4 biler + 4-hjuls motorsykler. Fra kommunens viltforvaltning og fra elgjegerhold er det i det siste kommet fram reaksjoner på denne utviklingen, og det snakkes nå om begrensninger i antall kjøretøy per jaktlag.

Folk er i dag mer miljøbevisste og ønsker å bevare faunaen. Dyrene er på ingen måte truet av jakt som for bare 30 år siden. Da kunne ”geværmennene” godt skyte ned det siste eksemplaret. De var oppdratt til å jakte for å ta utbytte av alt i naturen.

Folks aktiviteter var ellers godt tilpasset årstidene. I september ga bærplukking, fullføring av utmarksslåttsesongen og høstfiske i fjorden mest utbytte. Dette var nødvendige forberedelser før vinteren. Det var misbruk av fellesskapets tid dersom for mange brukte tid på geværjakt om høsten. Men for noen mannfolk som slapp unna fellesaktivitetene, var det å være bærer en kjærkommen biinntekt om høsten. ”Herrefolket” fra Cáhcesuolu/Vadsø kom innover på høstjakt og hyret lokale menn til å bære proviant m.m. Se figur 10. Det ble til og med bygd en egen jakthytte til ”herrefolket”. Den lå i Máttevárjohka og ble kalt for ”hearraidgohti”/”herrefolkenes gamle”.

Bærplukking

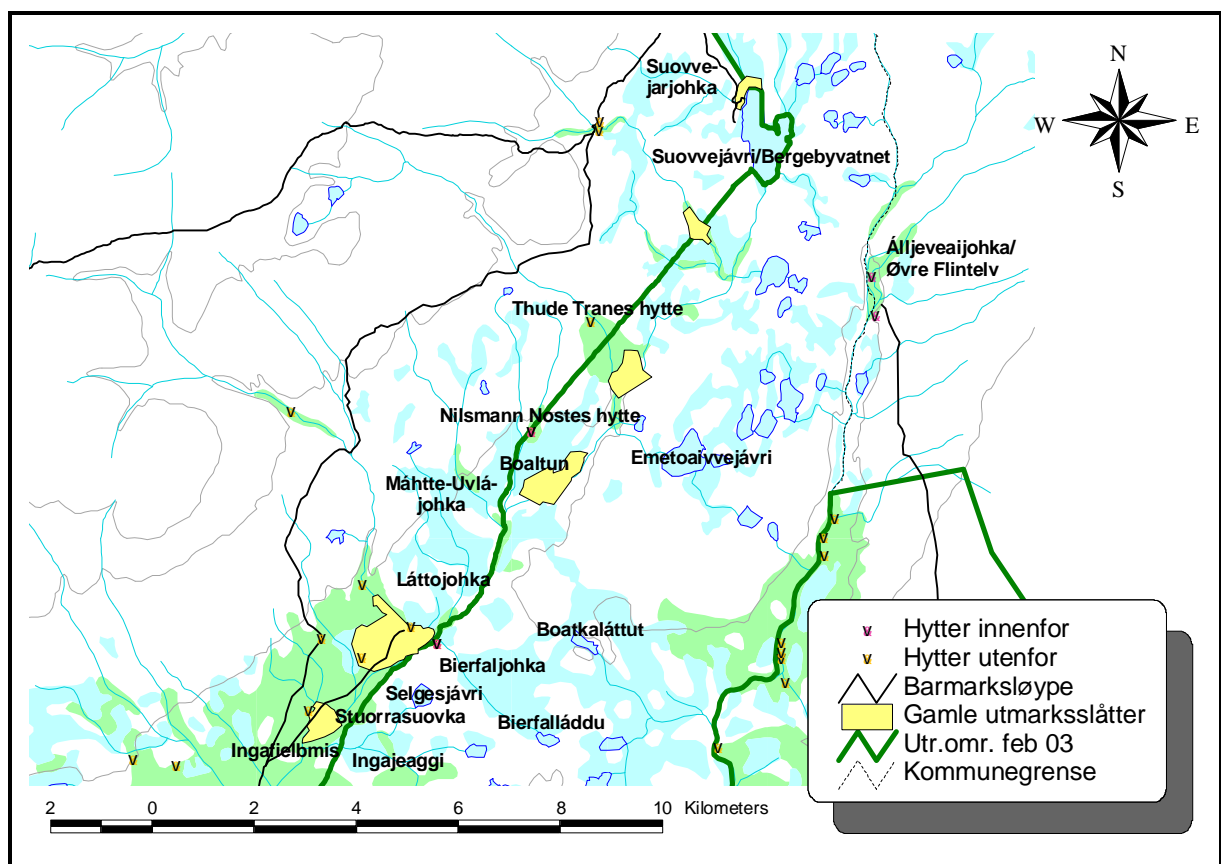
Jeg viser til innledningen av dette kapitlet der jeg ramser opp en rekke lokalitetsnavn, hvor alle navnene assosieres med muldebærplukking og gode muldebærlokaliteter.

Muldebærplukking er en eldgammel form for matauk. Samene hadde utviklet metoder for syrning av bær med melk som gjorde muldebæra (og annen bær) holdbar i lang tid. Nederst i utredningsområdet langs Suovvejohka/Bergebyelva, ligger Stuorrasuovka og I?gájeaggi. Det er det lavestliggende muldebærområdet i Suovvejohvuobmi/Bergebydalen og der muldebæra er tidligst moden. I øvre delen av Suovvejohvuobmi/Bergebydalen og Ánejohmohki/Jakobselvkroken er bæra moden først i slutten av august – begynnelsen av september. Bæra rakk ikke å surne før det ble kjølig og frost, og bæra kunne kuldelaes utover vinteren. Disse måtene å lagre på er beskrevet av folk født på 1800-tallet. Derfor tror vi at disse bevaringsmåtene er gamle. Syrning ble det slutt med på 1930-tallet, mens frostlagring holdt noen på med helt til 1960-tallet. Vi har all grunn til tro at utredningsområdet innenfor

Nesseby kommunes grenser har vært brukt i uminnelige tider. Grovt sagt kan en si at hele området mellom Suovvejohka/Bergebyelva og Ánjejohka/Jakobselva er viktig muldebærland med unntak av skogsområdet på sørøst- og østsiden av Emetoivi.

I nyere tid, dvs. på 1900-tallet, har muldebæra vært en viktig økonomisk faktor i lokalsamfunnet. Da matprisen i Norge utgjorde en større del av husholdningsbudsjettet, var også muldeprisen relativt sett mye høyere enn den er i dag. Enda på 1960-70 tallet kunne barnerike familier med både barn og foreldre som plukkere, i gode år hente opptil 1/3 av pengeinntekta fra salg av multer. I 1960 utgjorde maten ca. 35 % av husholdningsbudsjettet, i 1975 ca 20%, i 1985 ca 16% og i dag 10-11 %. Kanskje hang utviklingen av muldeprisen noe etter pga. muldebæras eksklusivitet, for enda 1990-tallet var det lønnsomt å være muldebærplukker og muldekjøperne hadde fortsatt store kundekretser i Unjárga/Nesseby. I dag er det billigere for oppkjøperne å få kjøpt billige multer fra Ruošša/Russland, prisen er lav til norske plukkere og derfor er det ikke mange som plukker for salg. Men med så solide tradisjoner så nært bak seg i tid, er muldebærplukkingen enda dypt forankret i lokalsamfunnet, og i utredningsområdet er det enda mange som henter sine vinterforsyninger av bær. Det er med andre ord ikke tilfeldig at Unjárga/Nesseby kommune valgte muldebæra som motiv i sitt kommunevåpen.

Utmarksslåtter

Figur 11: Kart over utmarksslåttområder langs Bergebyelva. Innenfor og ved disse er det mange gammetufter (ikke inntegnet). Mange av stedsnavnene mangler på vanlige 1:50 000 kart. Kart: Fylkesmannen i Finnmark, kartgrunnlag N250 Statens kartverk.

Ingen aktiviteter i utmarka har satt så store spor etter seg som utmarksslåttene. Langs hele Suovvejohka/Bergebyelva lå de, helt fra nedre del og helt opp til Suovvejávri/Bergebyvatnet.

Innenfor utredningsområdet var det slåttemarker hele vegen begge sider av Suovvejohka/Bergebyelva.

Slåttene tilhørte folk fra området Gorg?etak/Gornitak –Gohpe/Klubbvik i Unjárgga gielda/Nesseby kommune. Folk fra Gorg?etak/Gornitak – Suovvejohka/Bergebyområdet hadde stiene langs begge sider av Suovvejohka/Bergebyelva som adkomstveg til slåttene. Folk fra Gohpe/Klubbvik dro rett over Coskkeområdet og på vinterstid ble høyet lunnet over til Ánejohka/Jakobselvdalen på førjulsvinteren og senere på vinteren kjørt ned Ánejohka/Jakobselva og over Jakobselvmýrene til Gohpi/Klubbvik.

Høyet ble av enkelte dratt ned med kjelke helt fram til 1950-tallet, da i avstander opp til 10 km. Ellers var rein, okse og hest trekraft over både kortere og lengre avstander. Hesten kom etter 1850 og okse og rein var i bruk helt til 1950-tallet. Perioden 1850-1950 var en overgangsperiode mellom rein/okse og hest.

Figur 12: *Oksen ble brukt som trekkdyr fram til 1950-tallet, også til å kjøre ned høy fra utmarksslåttene. Her er Nils Persen Oksehode (f. 1927) fra Áddegiedde i Nesseby i 1946 med trekkokse på Borgadahkesjávri ovenfor Áddegiedde. Oksen tilhørte hans far (fotografen). Fotograf: Anders Nils Persen Oksehode (1897-1972). (Borgadahkesjávri betyr "det vannet hvor det ofte blåser opp med snefokk). Eier VSM.*

Det ble ryddet store områder til slåtter, myrene ble slått og utmarksslåttene har levnet omfattende spor etter menneskelige aktiviteter i utmarka. I Bearleveadji var for eksempel hele området langs Suovvejohka/Bergebyelvas vestsida mellom Bearleveajjohkamunningen og Láttojohkamunningen en sammenhengende eng i en bredde på opptil 1 km. Størrelsen var totalt på ca. 500 daa. Engområdet var delt opp i ca. 15 ulike parseller (statsforpaktninger). Også høyere oppe i dalen ved Boaltun og Lavdnjevárjohka/Skoarrojohka var det slåtter.

Noen brukte slåttene uten at de ordnet festekontrakt med staten. Da skal vi ha i mente at fra Troms fylke og sørover var all matrikulering ferdig før 1725, mens det i Finnmark ikke ble mulig å kjøpe jord før etter den første jordsalgsloven av 1775. Det samiske samfunnet var før matrikuleringen organisert i siidaer/familier/grupper som brukte arealene som fellesarealer og ikke hadde privat eiendomsrett til jord. Derfor gikk det lang tid før samene i det hele tatt forsto at de kunne kjøpe jord og få et papir på det. Det ser vi klart ved at de eldste eiendommene i Nesseby for den samiske befolknings del er fra etter 1850. Da det endelig gikk opp for samene at det var viktig med skjøte for jorda de alltid hadde brukt, kom flere forskrifter og lover (jordsalgsloven av 1902) som gjorde det vanskelig for samene å tilegne seg jord. Det ble stilt krav om muntlige og skriftlige norskkunnskaper for å få lov å kjøpe såkalt statsgrunn. Gårdene nede i bygda ble kjøpeobjekter, mens oppfatningen om at utmarka var fellesland og ikke trengte noe papir for bruk, var lenge befestet som en samisk rettsoppfatning. Enda på 1930-tallet, og også på 1950-tallet var det utmarksslåtter i bruk uten festekontrakt med staten.

Rundt 1950 var alle slåttene intakte og områdene framsto som store velpleide åpninger i skog og krattlandskapet. Den siste utmarksslått som ble høstet i Bergebydalen, var Biret-Elle-slåtta i Stuorrasuovka. Anna og Anders Andersen fra Áppošborre/Abelsborg høstet den for siste gang i 1957. Da skulle de også bygge en gamme på slåtta og hadde fraktet en ovn dit. Men sykdom satte en stopper for gammebyggingen. Det var ellers vanlig at det i tilknytning til slåttene ble bygd gammer. Flere av gammene var beboelige fram til 1960-tallet, selv om bruk og vedlikehold opphørte på 1940-50-tallet.

Avrunding

Utmarksslåttene og gammene der var som oftest utgangspunktet for annen bruk av området, slik som bærplukking, jakt og fangst. Også etter at utmarksslåtten tok slutt, fortsatte folk å bruke slåtteeområdene som utgangspunkt for bærplukking, jakt og fangst. Etter hvert som gammene forfalt, sydde folk seg spisstelt. Et vanlig syn på slutten av 1950-tallet og 1960-tallet var hvite hjemmesydde spisstelt med stang i midten. Ungene sov i melsekker og de voksne hadde et teppe over seg. De færreste hadde soveposer.

Etter hvert begynte noen å bygge hytter. Men folk hadde dårlig råd. Med noen få unntak ble de første hyttene bygd på 1960-tallet. Da var det gjerne små uthus/stabbur som ble demontert og flyttet opp til folks utmarkssteder. Utover 1970-tallet ble lokalbefolkningens økonomi bedre, og flere søkte om å få sette hytte på "sine områder". Noen fikk tillatelse og mange fikk avslag fra jordsalgsmyndighetene. Men folk fortsatte å bruke de nedarvede områdene. Og enda bruker familier områder som deres forfedre har gjort i generasjoner. Det kommer også nye til som etablerer steds- og områdetilhørighet.

Både for de med dype og de med litt kortere tradisjonstilknytninger skapes det uro og oppgitthet når offentlige myndigheter med slik tyngde som i nasjonalparksaken fremmer sine planer. Lokalbefolkningens engasjement så langt har vist saklighet, og det forsøkes på alle måter å frambringe den nære tilknytningen til områdebruken. Som beskrevet tidligere i dette kapitlet, er nederste del av utredningsområdet et stort og viktig område. Multebæra er tidlig moden, det fiskes i elva, der er sauebeite, elgvald og folk har sterk tradisjonsbinding til området. Etter at de gamle hestestiene gikk ut av bruk og har grodd igjen, er det nettopp her i Bierfaljohka-Emetoaiveområdet at det er etablert nye stier de siste 30-40 årene. Dette gjelder bl.a. kjøreveien til Emetoaivejávri som er mye mer nedkjørt nå enn for 40-50 år siden, og kjøreveien opp langs Bierfaljohka som er ny fra 1970-tallet.

Det fantes og finnes andre utmarksaktiviteter som jeg ikke skal utdype noe særlig. Disse var bl.a. sanking av kvann, sennagresskjæring, gammebygging, vedhogst m.m. Kort sagt var utmarka brukt til alle årstider, slik at bildet av hvor sterk tradisjonene egentlig var, blir enda klarere.

Samisk bruk i utredningsområdet utenfor Unjárgga gielda/Nesseby kommune

I forbindelse med jakt og fangst brukte samene (gjelder her samene utenom reindriften) i Unjárga/Nesseby så å si hele Várnjárga/Varangerhalvøya. Noen kan ha gjort seg kjent med vidda da de selv eller foreldrene drev reindrift. Noen "fastboende" var i tjeneste hos reindriftsamene eller var deres nære venner/verdder, mens andre ganske sikkert ikke har hatt noen forbindelser til reindriften. Alle de nevnte gruppene ser ut til å ha hatt gode kunnskaper om bruk av vidda og de geografiske forhold. Når en da ser hvor godt kjent folk født på tidlig 1800-tallet var over hele Várnjárga/Varangervidda, og hvor stor aksjonsradius de hadde med utgangspunktet Unjárga/Nesseby, så må en dra den slutningen at dette var nedarvede kunnskaper fra århundrene før 1800.

For eksempel hadde personer som Henrik Mathisen (1854-1940), Mathis Mathisen (1861-1938) og Hans Lam (1874-1937) som en tradisjon å gå over vidda fra Biergi/Kiberg til Unjárga/Nesseby etter avsluttet fiskesesong i Biergi/Kiberg. Ruta de da gikk, passerte Beallját/Kjølen gjennom Guovžagurra/Bjørneskaret. Da er det nærliggende å anta at de fra Biergi/Kiberg opp Komagdalen/ Stuorrajohleahki og over til Dávák/Sandfjorddalen og passerte boplassene ved Buoidejohkamunningen og Njuvcagurrejohka-/Sandfjordvann-elvemunningen. Boplassene ligger 5-6 km fra det største steingjerdeanlegget/vuobmán på vidda, Noiddiidcearru/Kjøpmannskjølen (Vorren 1944). Boplassene kan ha vært base for bruken av gjerdet til villreinfangst, eller kanskje også til å fange villrein til temming. Rein var nemlig vanlig i husholdet på 1600-tallet og for mange enda på 1800, til dels også 1900-tallet. Min bestefar, Mathis Nils Henriksen (1886-1971), snakket om villreinfangstanlegg på vidda, men jeg fikk aldri forståelse for hva slags type anlegg det gjaldt. Han fortalte at fjellet Há?glecearru ovenfor Juovlavuotna/Austertana var det siste oppholdstedet for villrein. Isak Saba (1875-1921) skriver i sin selvbiografi at hans bestefar var en dyktig villreinjeger. Ut fra det kan en konkludere at det enda på 1800-tallet ble jaktet og fangstet på villrein.

Kanskje var vandringene fra Biergi/Kiberg på 1800-tallet en tradisjon knyttet opp mot bruken av steingjerdeanleggene eller at vandringene var etterdønninger etter jakt/fangsttradisjoner fra tidligere tider? Biergi/Kiberg og Unjárga/Nesseby hadde og har enda tette forbindelser. Når Nessebyfiskerne i dag drar ut på fiske, er det til Biergi/Kiberg. Det har de gjort uavbrutt hvert år fra før 1700 da Nessebysamene flyttet med sitt bufe utover Várjavuonna/Varangerfjorden. Kiberg var en av de sentrale sommerboplassene hvor de også drev fiske. I en amtsmelding fra 1860-tallet tas det opp om det er behov for et **samisk fiskevær** i Kibergsområdet (Pedersen 1994). Det kan hende at anleggene inne på vidda var brukt mens folk var på sine sommerboplasser ytterst i Varangerfjorden.

Det ligger enda to lignende anlegg i samme område, mellom Dávág/Sandfjordelva og Stuorrajohka/Komagelva. Det ligger også kjente offerplasser i området og steinhauger med masse horn og bein, slik figur 3 viser det. Folk har nok kjent til offerplassene og brukt dem lenge.

En mulig årsak til vandringene kan være registrering av rovdyrlokaliteter, slik som yngleplasser til fjellrev. Tilsyn av revesaks og sporing av rev og ulv kunne med Nesseby som utgangspunkt føre folk på vinterstid så langt som til Nástejávri/Stjernevatn, Rávdul og

Stuorrajohka-/Komagdalen. Mathis Nils Henriksen (1885-1971) fortalte om sporing etter fjellrev helt til Há?glecearru overfor Juovlavuotna/Austertana, og Henrik Dikkanen (1905-1994) at han og Paul Mathus (1877-1940) tidlig på 1930-tallet var og så etter Pauls revesaks i øverenden av Guovžagurra/Bjørneskaret.

Vannene på Kongsfjordfjellet var viktige for Varangersamene og Oarddojávri/Ordo var den viktigste. Om nevnte Henrik Mathisen forteller Birgit Mathisen (f. 1925) og Mathis Ole Lam (f. 1905) at da han en gang kom fra Kiberg over vidda, hadde han gjort en avtale med andre "Kibergsfarere" at de skulle til Oardajávri/Ordo for å hente seg sommerfisk. De skulle gå til fots. Kameratene kom ikke til avtalt tid. Henrik Mathisen var en som ville ha ting fort unna og ville ikke vente på kameratene når de ikke kom som avtalt. Han pakket derfor sekken med litt mat og noen garn og la i vei over vidda til Ordo. Før de andre var rukket å komme seg av gårde, var han allerede nede med sin sommerfisk.

I Ordo fisket de laks i elveoset ved å ha garn som stengsel. Flere i lag benyttet tidligere omtalte "goldem" ved å drive fisken ned en kulp og da snurpe garnet rundt fisken i overgangen mellom nederste del av kulpen og stryket etter kulpen. I vannene ble garnet dratt over bukter eller ved elvosene og elvemunningene. Også de omkringliggende vannene Nástejávri/Stjernevann, Geatnejávri, Njoaskejávri og Njuvceláttut ble fisket. Rávdulelva nevnes som en helt spesiell lokalitet. Den ble i juli-august invadert av sjørøye. Elva er liten og det var enkelt å ta fisken, også med annet enn garn. I små elver og langs vannstrendene var njeazzon, dvs. snøretreding over fisken, med derpå følgende rykking/stramming av snøret og krok med makk en grei måte i disse fiskerike vannene og elvene. Fiskekrok kunne lages av einer i mangel av noe annet. Bruken av de nevnte vannene fortsatte og tiltok på slutten av 1800-tallet og til 1950-årene. Noen var enda på 1960-tallet og prøvde seg.

På slutten av 1800-tallet kom hesten som transportmiddel og da ble snakk om tønnevis av fisk. Fiskemengden i Oarddojávri/Ordo gikk voldsomt tilbake fra midten av 1950-tallet og spesielt etter 1960, og er aldri kommet på det nivå det engang var. Det kan ha sammenheng med at det fra 1955 ble mulig å komme seg dit med bil etter riksvegen både fra Deatnu/Tanasida og Báhcavuotna/Båtsfjordsida og at beskatningen og garnbruken ble annerledes enn den hadde vært. Fram til 1950-tallet var Nessebysamene de som brukte Oarddojávri/Ordo mest, men etter hvert har andre overtatt, bl.a. pga. kommuneinndelingene og Nessebys manglende muligheter i forvaltningssammenheng. Som tidligere nevnt gikk Nessebys grense fram til 1933 til Oarddojávri/Ordo der kommunegrensene til Deatnu/Tana, Bearralváhki/Berlevåg, Báhcavuotna/Båtsfjord, Unjárga/Nesseby og Cáhcesuolu/Vadsø den gang møttes midt på vannet. Men Oarddojávri/Ordo lever ennå friskt i minne hos Nessebys eldre befolkning. Det nærmeste dagens befolkning kommer de gamle minnene, er at Ánjejohmohki/Jakobselvkroken - Oarddojávri/Ordo fremdeles er en del av Nessebysamenes ressursområde. Det gjelder mest i forbindelse med bærplukking, noe som jeg skal beskrive i neste avsnitt.

Figur 13: I ”Lappische Volksdichtung III, Seelappishce texte der Varanger gebiets, 1959“ av Eliel Lagerkranz, er det nedtegnet en historie fra Oarddojávri da bildet ble tatt, fortalt av Nils Mosesen Nikke (1883-1963). Historien er ganske lang. Her et lite utdrag: ”En gang var vi i Ordo, Saba [Isak Saba, 1875-1921], Per Bomban [1881-1967], Peder Banne Aslaksen Tomma [1843-1928], Mathis Johan Eriksen [1896-1947] og jeg. Da var det herlige tider og moro var det også fordi det var nok fisk og det var rein i nærheten”.
Fotograf: Isak Mikael Saba, 15.august 1915. Eier VSM.

Figur 14: Ivar Persen(1927-1957) i slutten av august 1951 på Oarddojávri/Ordo. Sammen med Thude Olav Martinus Iversen, f. 1927 fikk han på den turen 5 tønner sjørøye, 1,5 tønne røye og ørret og en god del laks. Båtens navn var *Queen Mary*, uttalt som ”kuen Mary”.
Fotograf: Thude Olav Martinus Iversen.

Som **multebærområde** er Ánnejohmohki/Jakobselvkroken et begrep, først og fremst for den vel voksne del av oss, men også for en del av den yngre generasjonen. Når stedsnavn som Stálofjelmnes, Stálobolnnit, Ánnejohmohki, Sáigastatjohka, Vuomášjohka, Vuomášoaivi, Suoidneoaiivvit, Goikemuorjohnjálbmi, Ánnecearru, Álljaveadji, Jiessavárit, Magretbolnnit osv. nevnes, er det mange som har beretninger fra disse lokalitetene. Disse navnene er gamle, men et stedsnavn som Georgláttut (láddu betyr tjern), etter Georg Betten fra Nesseby, er fra 1950-60-tallet. Georg Betten var på den tida så mye der oppe at disse småvannene ble oppkalt etter ham.

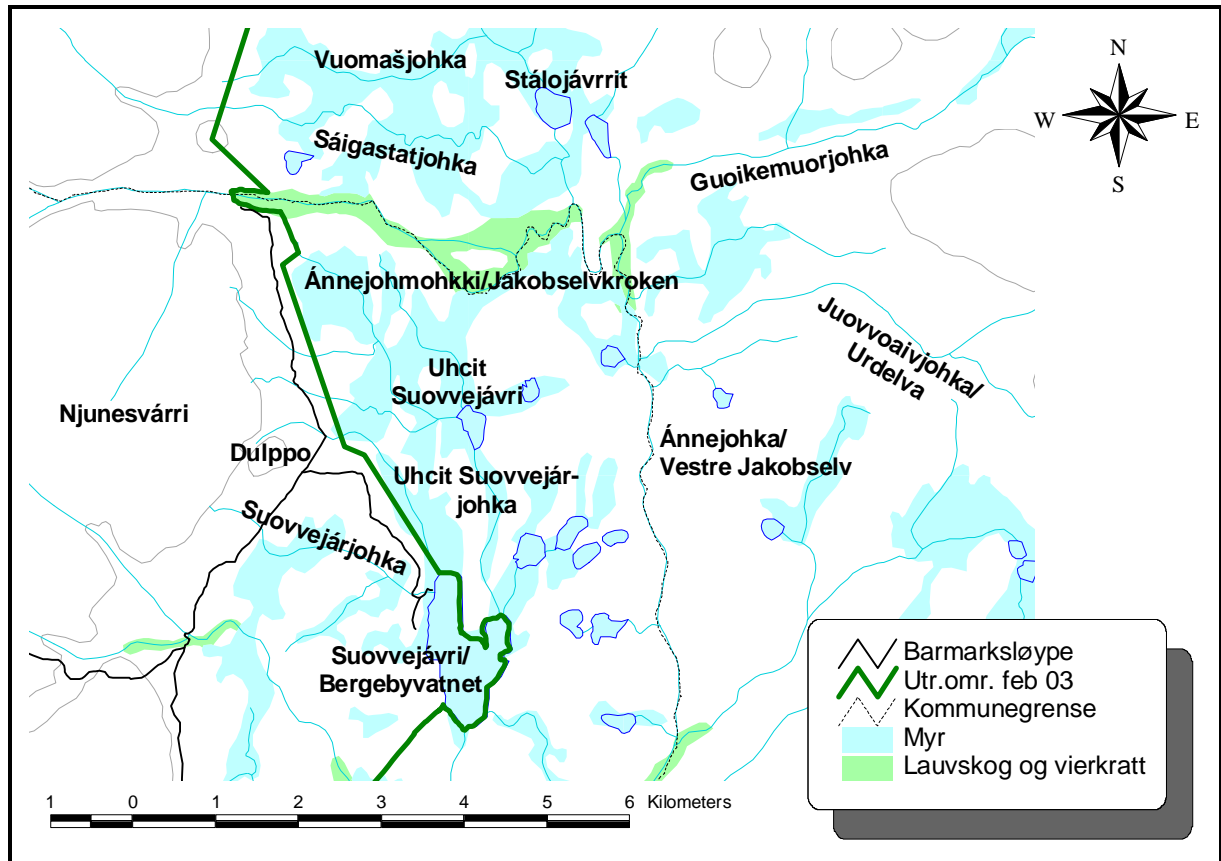

Figur 15: På veg til Álljaveadji/Øvre Flintelv den 20. august 1960. Sittende fra venstre: Undertegnede, Isak Per Mathisen (1920-1982) og Nils Henry Mathisen, f. 1948. Stående fra venstre: Anna Pedersen, f. Mathisen (1922-1990) og Alette Mathisen, f. 1923. Fotografen Henry Teigen kom ned fra Goikemuorjohnjálbmi/Tørrvedelvmunningen med sine foreldre og søster. De hadde hest og vogn og vi hadde hver vår sykkel som vi levnet ved Suovvejávri/Bergebyvann. Privat eie.

Isak Mathisen på bildet ovenfor hadde flere ganger vært ved Magretbolnnit ovenfor Cáhcesuolu/Vadsø på 1940- og 50-tallet. Da brukte de hest til bæring og levnet hestekjerra ved munningen av Álljaveadji/Øvre Flintelv. Ellers var og er folk godt kjent i området fra Golggotgorsa mot Ravdul og under Suoidneoaiivvit mot Oarddojávri/Ordo. På de nevnte stedene vokser multebær på tørre områder som oppe i Golggotgorsa og under Suoidneoaiivvit. I området rundt Ánnejohmohki/Jakobselvkroken modnes bærene sent, i slutten av august/begynnelsen av september. Med så sen modning skjer det ofte at karten rekker å fryse, slik at området har aldri vært et årvisst sikkert område. Men til gjengjeld er området kjent for svært god bærkvalitet og store mengder når det først slår til med bærår.

Hesteleting var en geskjeft som brakte mannfolkene langt innover Várnjårga/Varangerhalvøya. Etter at hesten kom på midten av 1800-tallet, etablerte hesteflokkene seg etter hvert på Várnjårga/Varangervidda på sommerbeite. Når hestene ble sluppet ut på forsommeren, samlet de seg først i flokker nede i bygda, for deretter å trekke innpå vidda utover sommeren. Da var det elvedalene med sitt fine smylegress som tiltrakk hestene. De ble hentet på

ettersommeren, noen ganger helt nede i Oarddovuotna/Syltefjord. Rávdul var en av elvedalene hestene trivdes best i, og derfra var det naturlig å trekke ned Oarddojohka/Syltefjorddalen. Hesten var først og fremst brukt til vedkjøring om vinteren, men etter hvert tiltok sommerbruken til høykjøring m.m. De siste gangene hestene trakk seg innover vidda, var på begynnelsen av 1950-tallet. Etter den tid ble de fremdeles brukt lite om sommeren, og de samlet seg i flokker når de ble sluppet på sommerbeite og streifet langs landeveien mellom Vuonnahta/Varangerbotn og Ánejohka/Vestre Jakobselv.

Figur 16: Kart over området rundt Ánejohmohki/Jakobselvkroken som viser stedsnavn som er nevnt i teksten og som i stor grad mangler på vanlige kart i målestokk 1:50 000. Kart: Fylkesmannen i Finnmark, kartgrunnlag N250 Statens kartverk.

Folk i dag har fått mye av det forannevnte overlevert gjennom muntlige tradisjoner. Dagens bruk er nok annerledes enn tidligere, men den kulturhistoriske forankringen om bruken av vidda er sterkt plantet i folket. Dagens bruk er en del rypejakt, litt fiske, mens bærplukkingstradisjonen står sterkt forankret som tradisjon. Hvert år må enda mange til Ánejohmohki/Jakobselvkroken, men som tidligere nevnt, blir det ofte bare med turen, fordi bæra har frosset. Men til Ánejohmohki/Kroken skal man, fordi man alltid har gjort det. Og det er ikke bare folk fra områder rundt Nesseby kirkested, men også folk fra andre steder i kommunen som har tradisjoner i bruk av områdene rundt Ánejohmohki/Jakobselvkroken.

Figur 17: Jarl Roska, Vuonnabahta/Varangerbotn, f. 1949, og Birgit Mathisen, Áppošborre/Abelsborg, f. 1925, på multebærplukking ved Ánnejohmohki/Jakobselvskrokan høsten 2002. Fotograf: Inger Kathrine Juuso, Stuorravuonna/Karlebotn. Privat eie.

Framtidig bruk

En god del av den tradisjonelle bruken som er intakt i dag, vil fortsette også i framtida. Dette gjelder først og fremst multebærplukking og fiske i Suovvejohka/Bergebyelva, Suovvejávri/Bergebyvannet, Uhcit Suovvejávri/Lille Bergebyvannet, Emetoaivejávri og Coskkejávri. Det er en allmenn oppfatning at spesielt Suovvejávri/Bergebyvannet og Coskkejávri er de to eneste vannene på nordsida av betydning, både til sommer og vinterfiske. Derfor er det viktig i framtida å sikre en rimelig tilgang til disse vannene. **Høstrypejakta** er mer utbredt i dag enn den var for 50-60 år siden. **Elgjakt** og **sauesanking** er av nyere dato, fra etter 1960, men til gjengjeld har de to virksomhetene befestet seg som sterke brukergrupper som støtter seg til lovhjemler (viltloven og jordsalgsloven) når de skal fremheve sine bruksrettigheter.

Alle de nevnte aktivitetene foregår utover sensommeren og høsten. Fiske i elva kan nok forekomme i juni, men da først fra 1.juli når barmarksløypene åpnes for kjøring. Det er nok også i framtida på denne årstida at man kan forvente den største fiskeaktiviteten.

Multesesongen starter ca. 1. august og elgjakt og sauesanking er det siste som skjer, da fram mot slutten av oktober. Det som er annerledes i dag og som vil forsterkes i framtida, er forståelsen for faunavern. Før 1960-70 var det vanlig at mennene tok gevær med seg når de skulle på fjellet. Da ble alt jaktet på, enten for kjøttets skyld eller for pelsens skyld. Mange, spesielt truede og sjeldne dyr, lever en tryggere tilværelse i dag enn tidligere. Den oppvoksende generasjon er mer bevisst på kulturminnebevaring og faunautvikling enn tidligere generasjoner, slik at framtida fortøner seg lysere for kulturminner og de lokale dyreartene enn den noen gang har vært.

Offentlig arealplanlegging, utmarksoppsyn, kulturminneforvaltning og miljøforvaltning er bedre utbygd i dag, og det er ikke enkelt for noen å foreta seg noe uten at det offentlige har kontroll med folks aktiviteter. Framtidas generasjoner vil være mer oppdratt til å underlegge seg det offentlige oppsyn enn deres forgjengere, som ikke var vokst opp med de reguleringsene som etter hvert er kommet.

Dyr som gaupe, jerv og rådyr hadde ikke tidligere store muligheter, mens de er de siste 10-20 årene blitt mer vanlige. Dette gjelder også fugler som ørn, svane, ugler, ender, gjess m.m. De truede artene fjellrev og dverggås, vil ikke trues av framtidig bruk da yngleplassene deres ikke forstyrres i yngle- og hekketida selv om de måtte finnes i området.

I området Oarddojávri/Ordo - Ánnejohmohki/Jakobselvkroken - Álljaveadji/Øvre Flintelv har det tradisjonelt vært en del fjellrevhi, men de områdene brukes så sent som i september og da er reveungene for lengst berget dersom fjellreven skulle ha ynglet der. Disse områdene vil nok også i framtida få det folksomt i begynnelsen av september. De vil etter alt å dømme beholde sin sterke posisjon som multeområder. Som rypejaktterreng er områdene mye brukt av jegere, ikke bare fra Unjárga/Nesseby, men av folk fra hele Nuorta-Finnmárku/Øst-Finnmark. Det er vel rimelig å anta at jakttradisjonene og områdetilhørigheten til jegerne vil være sterk, også i framtida. En stenging av et slikt populært og mye brukt jaktområde vil berøre mange, og ikke bare Nessebyfolk

På vinterstid er Coskkejávri det eneste fiskevannet av noe betydning på nordsiden av fjorden i Unjárga/Nesseby. Derfor er det rimelig at det fortsatt blir åpen skuterløype dit og til Suovvejávri/Bergebyvannet. Suovvejávri/Bergebyvannet er og vil nok forbli et populært utfartssted i mars-april. Stiene som er åpne for motorisert ferdsel om sommeren og som berører utredningsområdet, vil også i framtida bli de viktigste for komme seg til ressursområdene, slik som traktorvegen til Ánnejohmohki/Jakobselvkroken og Suovvejávri/Bergebyvann. Det vil i tillegg bli aktuelt å ta opp til revidering den åpne delen som ender ved Bearleveaijohkamunningen. I dag brukes den nesten ikke fra Suoidnecuohppanjohka og oppover. Den traseen folk bruker, går i Suovvejohka/Bergebyelva ved Suoidnecuohppanjohkamunningen, følger elva til Stuorrasuovka der den tidligere også kom til elva ovenfra. De fleste kjører til Bierfaljohka, mens videre vil det være naturlig å gi dispensasjon i forbindelse med bærplukking og elgjakt, samt sauesanking.

Moderne friluftsliv i den forstand at folk bruker utmarka til turgåing og rekreasjon slik vi ser det lenger sør i landet med vandring mellom turisthytter, turmarsjer og lignende er lite utbredt hos oss. Det er de siste tiårene bygd en del hytter i nedre del av Suovvejohvuobmi/Bergebydalen. Disse brukes mye av bygdefolk til rekreasjon. Ikke minst er de yngste ungdommene mye i hyttene. Når ungdommen skal til hytta, sier de at de skal "på fjellet". De har adoptert begrepet "på fjellet" og "fjellet" er en del av ungdomstida. Men dette "fjellet" er en spire til det virkelige fjellet som de fleste senere tar i bruk når de blir voksne eller selv foreldre. Men det er viktig i denne forbindelse å være klar over at vår ungdom bruker "fjellet" i helgende som byungdommen "drar på byen". Resultatet er at samisk ungdom utvikleren en annerledes og sterkere utmarkstilhørighet, og selv på deres måte å bruke utmarka i dag, er denne tilhørigheten sterkere enn det som er vanlig i det norske samfunnet for øvrig. Voksen ungdom og voksne drar helst ikke til fjells hvis de ikke har noe å utføre der, det være seg vedhogst, bærplukking, fiske, jakt eller vedlikehold av hytter, med unntak rekreasjonene på hytta nede i dalen. Det er godt forankra i kultur og oppdragelse at fjellet er et spiskammers som kun oppsøkes i næringsøyemed. At det i det samiske samfunnet også skjer en utvikling mot mer turgåing m.m. ser vi jo, men det unnlater ikke myndighetene

fra å ta til etterretning at den tradisjonelle bruksoppfatningen ennå er solid hos Nessebys befolkning.

Hvis jeg skal konkludere med noe så må det bli at dagens bruk av områdene, vil fortsette på samme måten i tida framover. Forskjellen fra tidligere er at det ser ut til at framtidens generasjoner er mer bevisste på kulturbevaring og faunavern. Som tidligere nevnt er dagens ungdoms første møte med utmarka som oftest hytta i helga. Dog vil de fleste ungdommene senere, enten som barn/unge eller som selv voksne og foreldre få møtet med utmarka som mataukeressurs. Og det er likevel en utfordring for oss i dag å lære kommende generasjoner til å kombinere tradisjonell samisk kultur med moderne miljøbevissthet. Den voksne befolkning må i større grad enn i dag påta seg en oppdragerrolle for å vise barn og unge at det er mye opplevelse i å bruke utmarka uten kjøretøy, selv om de selv har opplevd mye av utmarksbruken som et ork og slik. Men at det må tilrettelegges for motorisert ferdsel også i framtida, det kommer vi ikke utenom. Så lenge samfunnet for øvrig beveger seg retning av større teknologi og fysisk lettere tilværelser, vil det være rimelig at den samiske befolkning forventer det samme i bruken av utmarka. Og utmarksbruken vil i framtida fremdeles ha en bred plass i det samiske samfunnsliv.

Figur 18:
Hva slags innflytelse får disse to fra Unjárga/Nesseby over forvaltningen av Várnjárga/Varangervidda i framtida? Nils Henrik, (f. 1981) og I?gá Márgget, (f. 1964) Juuso Berg fra Stuorravuonna/Karlebotn i Jakobselvkroken tidlig på 1990-tallet. Fotograf: Inger Kathrine Juuso. Privat eie.

B. KONSEKVENSER

Dette kapitlet skal belyse konsekvensene av nasjonalpark med ”standard forskrift” for lokal samisk bruk av området. Et eventuelt verns positive og negative betydning for samisk identitet og kultur skal vurderes. Spesielle forhold innenfor avgrensa områder skal belyses.

Vernebestemmelsene

Først skal jeg kommentere vernebestemmelsene.

Det vises til ”standard vernebestemmelser” (finnes på siste side i Fylkesmannens ”Varsel om oppstart....Varangerhalvøya nasjonalpark”, nov. 2002), der det bl.a. står:

Formålet med en nasjonalpark er å bevare et stort og tilnærmet urørt naturområde.

Friluftsliv med lite teknisk tilrettelegging kan være en del av formålet.

I en nasjonalpark er det forbudt med inngrep en hver art.

Vedlikehold av bygninger, stier og lignende er tillatt. Beite, bær- og soppsanking er tillatt.

Jakt og fiske kan foregå som før. Motorferdsel er ikke tillatt, også lufttransport under 300 m, med unntak for politi, redning og snøscooter for reindrif. Unntaksvis kan det gis tillatelse til andre typer transport.

Utvalget av sitat er gjort med hensikt og jeg vil kommentere det nærmere som følger:

”...bevare et stort og tilnærmet urørt naturområde”

Begrepet ”urørte områder” blir vanskelig å tilpasse samisk naturforståelse med opprettelsen av Varangerhalvøya nasjonalpark. Problemet med definisjonen av et nasjonalparkområde og målsettingen om å bevare et tilnærmet urørt område, oppstår umiddelbart i forhold til lokal samisk bruk av området. Et ord som tilsvarer det norske ordet villmark, finnes ikke på samisk. Utmarka er en del av kulturlandskapet og en utvidelse av hjemmet (Schanche 2002). Når man er på fjellet, er det som det er en del av hjemmet så lenge man er der. Som beskrevet i del A, har store deler av utredningsområdet vært sterkt i bruk i forbindelse med samisk næringsutøvelse. Bare ved å se på mengden av navn som alle er opprinnelige samiske navn med senere norsk tilpassing, forstår en at aktiviteten i området har vært omfattende. Og som sagt ikke bare som resultat av reindrift. På vinterstid var det bare de ”fastboende” som brukte Várnjárga/Varangervidda. Reineierne var da på vinterlandet i området mellom Guoládatvuonna/Kolafjorden og Ánár/Enare, etter 1852 bare på norsk og delvis på russisk side, og etter 1900 bare på norsk side på sørsida av Várjavuonna/Varangerfjorden.

”...våtmarksområder, økosystemer..”

Vernebestemmelsene omtaler også naturreservat med bl.a. formål om bevaring av våtmarksområder, økosystemer, arter og naturlige økologiske prosesser. Hvis en ser på hele Várnjárga/Varangerhalvøya som et økosystem, så er situasjonen på mange måter bedre i dag enn den var på slutten av 1800-tallet. Da var reintallet på sommerbeite i Varangerflokken på over 25 000 voksne rein (Vorren 1951) med tillegg av kalver Dette var merkbart, med mindre krattskog og mye spor/reinstier. Reintallet er i dag en god del lavere. Samtidig foregikk det en mye mer omfattende jakt og fangst på alle slags dyr og fugler enn i dag. Dette har ført med seg at deler av faunaen er blitt rikere, men at det samtidig er en del truede dyrearter. De truede artene, først og fremst fjellrev, er nok neppe truet pga. den tradisjonelle samiske bruken av området. Jeg har for liten kunnskap om disse forholdene til å kunne uttale meg om årsakene til at enkelte dyrearter har gått tilbake. Men jeg har hørt og sjøl opplevd hvordan økosystemet er i forandring, spesielt med utvidelse av skog og kratt. Kan det forstyrre faunabalansen som ga fjellreven stabile vilkår? En kombinasjon mellom mildere klima etter år 1900 og mindre beskatning av skoggrensebeltet har ført med seg at skoggrensa har flyttet seg 10-20 m høyere

(o.h.) det siste hundreåret. Lavdjevárjohkamunningen, området Álljaveadji/Øvre Flintelv – Njunešvárri, Oarddojávri/Ordo, Uhca-Oarddo/Østerelvdalen, Stuorraajohka-/Komagelvdalen, Dávák/Sandfjordalen osv, var tidligere sommerboplasser for reindrifta og Suovvejohvuobmi/Bergebydalen og øverste del av Ánnejohka/Jakobselvdalen var også mye brukt av de fastboende. I dag ser vi at vierkrattet utvides raskt i alle dalsøkkene på Várnjarga/Varangervidda. Med unntak av reingjeterne er det atskillig færre mennesker som utnytter Várnjarga/Varangerhalvøya i dag enn tidligere. Økosystemet utvikles derfor i dag mye mer på naturens premisser enn det gjorde tidligere. Så igjen kan det stilles spørsmål ved behovet for vern.

”..forbud mot inngrep av en hver art..”

Standardbestemmelsene beskriver forbud mot en rekke inngrep. Igjen møter vi et paradoks med at det bare for 30 -50 år siden ble foretatt atskillig flere inngrep enn de siste 20 åra. Gammebygginga tok slutt på 1960-tallet, og det er ikke blitt flere hytter i området (Unjarga/Nesseby kommune og Ánnejohmohkki-/Jakobselvkrokenområdet) etter 1980. Den motoriserte ferdsel er begrenset til færre stier etter at motorferdselsloven ble innført i 1976. Men til gjengjeld er slitasjen på den del av stinettet som brukes i dag, mye større enn den noensinne har vært. Det kjøres på færre stier, men med langt flere kjøretøy enn tidligere. Kjøreaktivitetene i tilknytning til elgjakt og sauesanking har økt de siste par tiårene, og antall elgvald har økt. Disse kjøringene foregår i september-oktober og slitasjen er sterkest da. For en del av stiene i området på østsiden av Suovvejohka/Bergebyelva, da spesielt stien Bierfaljohka-Emetoaivi, er sporene blitt ganske dype og stygge bare det siste tiåret. Dette har skjedd selv om det ikke er åpne stier for motorisert ferdsel her. Forklaringen er at det gis dispensasjon senhøstes, spesielt i forbindelse med elgjakta.

”...motorisert ferdsel...”

Dersom området blir fredet, vil det utvilsomt være bra med hensyn til leging av kjørespor. Det er påviselig at det er blitt mer motorisert ferdsel på begrensede områder etter 1976, men totalt er lengden på kjøreløyper er blitt kortere. Vi blir sittende igjen med spørsmålet om bare det oppfyller behovet for en nasjonalparkfredning. Men før det tas beslutninger om fredning av de gamle ressursområdene, må vi ha en forståelse for utviklingen av utmarksnæringene. Ser vi på multeplukkinga, må vi ha det klart for oss at var et slitsomt geskjeft.

Selve plukkinga med vassing i myrer og med lange dager ble for mange barn (og voksne) slitsomme og av til lite hyggelige opplevelser. Men det var for mange nødvendige tiltak for å få endene til og møtes. For mange ble det enda tyngre da hestene forsvant utover 1950- og 60-tallet, med mer bæring som resultat. Noen få hadde moped, men de fleste lastet bæra rundt omkring på sykkelen og skjøv lasten ned. Så kom traktortida på 1960- og 70-tallet og forholdene ble lettere. For mange ble det et mål å skaffe seg egne kjøretøy for å komme på fjellet, det gjaldt både snøskutere og biler/motorsykler. For folk var det både en logisk, rettferdig og nødvendig utvikling sett i relasjon til det slitet de hadde vært gjennom i utmarksnæringa, og sett i forhold til den øvrige samfunnsutviklinga hvor tekniske nyvinninger ga mulighet for fysiske lettelser. Befolkningen kom etter reindrifta, som alt på 1960-tallet erstattet tungt slit på ski og lange vandringer til fots med bruk av snøskutere og motorsykler. De fastboende bestrebet seg etter samme mål, og i dag er en eller annen form for utmarkskjøretøy vanlig hos alle.

Bestemmelsene tillater bærplukking, jakt og fiske som før, men tillater ikke bruk av motorkjøretøy. Det blir et problem når høstingsområdene ligger langt fra bygda (Unjarga/Nesseby). Det er urimelig under dagens samfunns- og kommunikasjonsforhold å

forlange at folk, og spesielt eldre, skal gå alle milene til ressursområdene, særlig til de som ligger lengst unna. Storsamfunnet/myndighetene med makt må akseptere at samene har en tradisjon med å sanke mer enn de kan bære og må få lov å følge den opp. Her vil situasjoner komme der fredningsbestemmelsene blir uforenlige med bruk av motorkjøretøy. Hvis en spør en same, for eksempel fra Unjárga/Nesseby, hvorfor han/hun bruker visse områder og hvorfor de fremdeles krever å få bruke dem, er et vanlig svar: Det har mor og far min gjort, besteforeldrene mine gjorde det, slekta vår har brukt området i generasjoner, derfor må også vi kunne bruke dem. Det bør respekteres som et fullgodt svar og forstås som en måte å ta vare på tradisjoner. Det vil være urimelig å forlange dype analyser av folks svar og rettsopfatninger. I norsk bondesammenheng ville en vise til et skjøte og at eiendommen har tilhørt familien i mange generasjoner.

Negative og positive sider

Denne utredningens omfang tillater ikke en grundig analyse av positive og negative konsekvenser for samisk identitet og kulturell utvikling. De samiske særtrekk er heller ikke så tydelige i dag som tidligere. Men at det finnes samiske kulturelle identitetsskapende uttrykksformer som skiller seg fra vanlige norske forhold, er det lett å se og vise til. Jeg vil her se nærmere på hvordan lokale samiske særtrekk kan berøres – positivt og negativt – av vern av områder på Varangerhalvøya.

Muntlige tradisjonsoverleveringer

Urfolks historie er ofte lite dokumentert, og i liten grad skrevet av urfolk selv. Slik er det også for samene: de historiske nedtegnelsene er svært begrensede. De historiske kildene som foreligger, beskriver dessuten som regel mer generelle forhold. Når det gjelder lokale samiske forhold fra eldre tider, er nedtegningene derfor enda færre – ikke minst når det gjelder aktiviteter inne på vidda. Dette betyr at de muntlige overleveringene den dag i dag er de viktigste kildene til å dokumentere historiske og kulturelle forhold. En **negativ** følge av en fredning kan således bli at de unge i framtiden ikke skal få sine overleveringer på tradisjonelt muntlig vis i den riktige kontekst (omgivelse) som en følge av at ressursområdene blir mindre tilgjengelige.

Uttestenging

En nasjonalpark vil kunne føre med seg at en del folk stenges ute fra områder de tidligere har brukt til bærplukking, fiske, jakt m.m. De stenges ute på det vis at de ikke kan komme seg til områdene annet enn til fots og dermed ikke kan ta med mer utstyr enn de kan bære. Dette vil ha en **negativ** konsekvens for utmarksbruk i et næringsperspektiv.

Fra et naturvernperspektiv kan det selvfølgelig sees som positivt at det blir færre mennesker og ferdsel i et område, men i et kulturelt perspektiv kan en negativ konsekvens være at etablering av en nasjonalpark vil favorisere de sprekeste, de mest "naturvennlige", de mest miljøbevisste sett fra miljøorganisasjoner og miljømyndigheters ståsted. For de som har annet (samisk) syn på naturvern og naturbruk, kan det dermed oppleves som om nasjonalparken overtas av "de andre".

Det er viktig at den lokale samiske identiteten blir nærværende i nasjonalparken. Det bør åpnes for at den samiske og den øvrige lokalbefolkningen i området selv skal få erfare og utvikle vernegrep. Eller er det alltid slik vern er noe myndighetene ikke kan overlate til lokale instanser?

Generasjonsbrudd

En fredning vil kunne føre med seg et generasjonsbrudd. Vi har en eldre og en voksen befolkning som har en annen kultur og miljøforståelse enn de unge, både på godt og ondt. De eldre har erfaring med at man kan nå langt til fots og at man kan bære mye. De eldre kan stedsnavn, de har sine barndomsopplevelser fra fjellet. De er også de som i dag er mest avhengig av kjøretøy for å komme seg opp. De unge er ofte oppdratt med at de må ha et kjøretøy selv til de korteste distansene. Men de har større sans for bevaring av kultur og naturmiljøer og er reddest for å miste noe. Vi må ikke lage en nasjonalparkfredning som skaper et generasjonsbrudd i naturbruken. Også på denne måten kan en fredning gi en **negativ** konsekvens. Det er viktig at arven mellom generasjonene overleveres, ved at bruksretten til områdene ikke plutselig endres ved en fredning.

Økonomisk betydning

Den store økonomiske betydning utmarksnæringene har hatt i lokal samisk sammenheng ligger så nært oss i tid at den er en kulturell faktor som ennå påvirker folks liv. Økonomisk kan dette leses i de offentlige statistikkene. Ved å se på folks gjennomsnittsinntekt, ser vi at Unjárga/Nesseby på landsbasis ligger blant de aller laveste. Men ser en på de reelle økonomiske forholdene, er vi godt rustet i fryseboksen. De fleste har kjøtt, vilt, bær og fisk. Selv om noen ikke driver innhøsting selv, er det et godt utbygd sosialt nettverk som fordeler godene slik at det drypper litt på mange. Det vil derfor være en forskjellsbehandling i forhold til bl.a. grunneierne sørpå både økonomisk, kulturelt og sosialt dersom en nasjonalparkfredning griper for dypt inn i det lokale samiske sosiokulturelle utmarksmiljøet i en tid da miljøet trenger tid til generasjonsovergangene. Slike forskjellsbehandlinger og **negative** konsekvenser må unngås.

Kulturminnevern

Samfunnsutviklingen viser at nye generasjoner har større sans for bevaring og fredning enn sine forgjengere. Slik er det også i det samiske samfunnet. Samisk ungdom er opptatt av å ta vare på forfedrenes arv. Med en fredning vil en del kulturminner bli bedre sikret, slik som tufter, kjøttgjemmer, vuobman(gjerde)anleggene, bålplasser, lavvoringer og andre fysiske kulturminner.

En fredning vil rette søkelyset mot bevaringsmessige verdinormer. Det samiske samfunnet har alltid raskt tatt innover seg nye impulser. For eksempel ble den kristne Gud fort integrert i samisk religion, samene var snare med å ta geværet i bruk, da hesten kom ble den fort en naturlig del av samfunnet, snøskuteren det samme. Samtidig brente folk opp hestesledene, reinpulkene ble forlatt og råtnet på vidda, vogger, kumser, redskaper m.m. ble slengt som søppel. En fredning tvinger fram en kultur- og miljøverndebatt, og det vil følge med en positiv bevaringstrend som følge av en slik debatt og fredning. Det vil komme fram i lyset hvilke store samiske kulturverdier som ligger på Varangerhalvøya. Selv om vidda bærer preg av mye bruk gjennom hundrevis av år, framstår den for den menige mann som urørt natur. Disse forholdene vil være klare **positive** følger av et vern.

Vern av naturmiljø

Samfunnet har etter hvert gjort seg svært avhengig av at ferdsel i utmarka må foregå med motorkjøretøy. En fredning vil framtinge bruk av områder uten motorisert ferdsel. For de som liker å gå i områder uten motorferdsel, vil fredningen skape nye alternativer. For andre som har vært vant å ferdes i de samme områdene med kjøretøy, vil de bli påmint eller får oppleve å ferdes i områder til fots. En del begrensninger i vår livsførsel er vi bare nødt til å godta at

det tres over hodet på den enkelte, men dette kan likevel for de samme gi positive opplevelser hvis man bare innretter seg etter forholdene og gir seg selv anledning til å oppleve nasjonalparken uten biler og snøskutere. Også dette vil være en **positiv** konsekvens av vern.

Referansegruppas synspunkt

Referansegruppas to lokale medlemmer sammen med undertegnede har drøftet de lokale reaksjonene og knyttet dem opp mot egne synspunkter. Vår konklusjon er at referansegruppa ser mange **positive** sider ved en nasjonalpark på Varangerhalvøya, forutsatt at samisk kultur og utmarksbruk ikke blir svekket som følge av fredningen.

C. AVBØTENDE TILTAK, AVGRENSINGER, FORSKRIFTSENDNINGER

For bevaring av den lokale identiteten må de tradisjonelle nærings- og bruksrettighetene endres gradvis for å tilpasses en ny framtid med de utfordringer en nasjonalpark skaper. Mulighetene til å høste av utmarka må ikke svekkes, selv om den økonomiske betydningen av dette ikke er så stor som tidligere. Det er viktig at det lokale tverrsnittet blir representert i synet på fredning og at de ulike oppfatningene ut fra alder og forståelse av natur- og miljøbegrepene danner et gjennomsnittsbilde. Når det skal vurderes avbøtende tiltak, er det veldig viktig at vern og utvikling av samisk kultur og historie blir sentral. De avbøtende tiltakene, avgrensningene og forskriftsendringene må gjenspeile både de negative og positive sidene som er skissert i forrige kapittel.

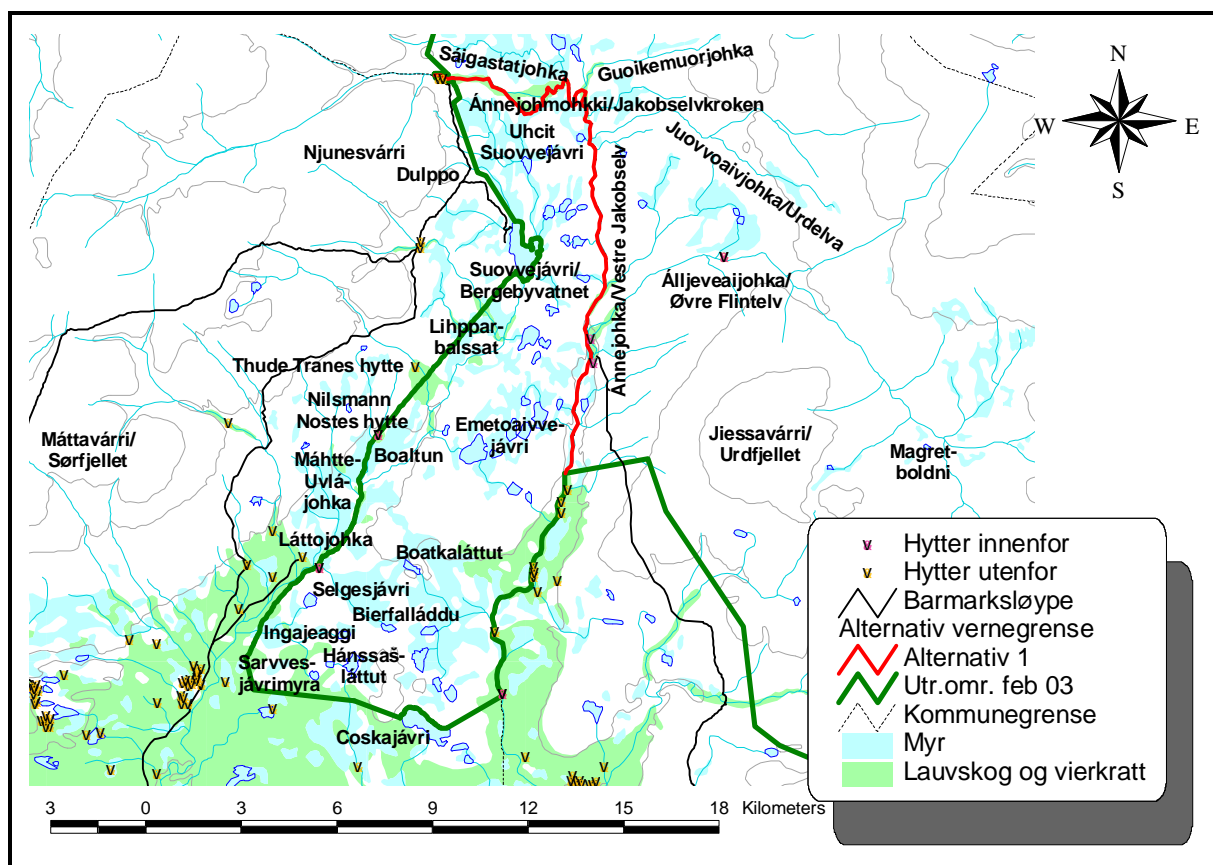
Alternative avgrensninger

Ut i fra den store historiske aktiviteten, dagens bruk av området og fremtidig bruk i fredningsområdet som ligger i Unjárgga gielda/Nesseby kommune, kan det tenkes følgende avgrensninger:

Alternativ 1

Ingen fredning innefor Unjárgga gielda/Nesseby kommune.

Begrunnelse: Harmonerer ikke med standard vernebestemmelsene om et tilnærmet urørt område. Unngår konflikter.

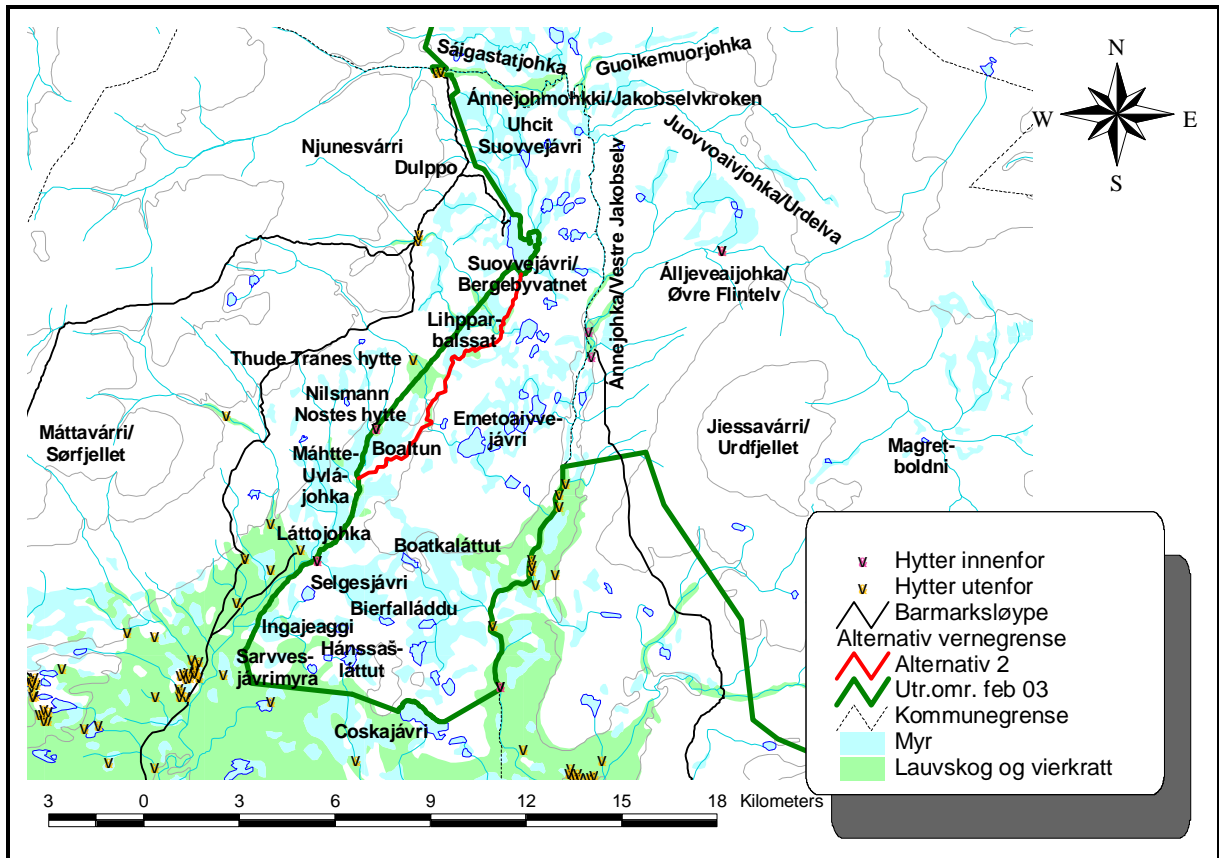

Figur 19: Kart som viser alternativ 1 til avgrensning av et framtidig verneområde.

Alternativ 2

Grensa for nasjonalparken følger Suovvejohka/Bergebyelva fra Stuorrasuovka til Suovvejávri/Bergebyvann.

Begrunnelse: Vil frigi de viktige ressursområdene Boaltun – Lihpparbalssat. Tilgang til I?gájeaggi - Coskkeoaivi fra vestsida av Suovvejohka/Bergebyelva, Máttavárjohka og Sarvvesjávri. Det foreslåtte våtmarksområdet inngår i nasjonalparken.

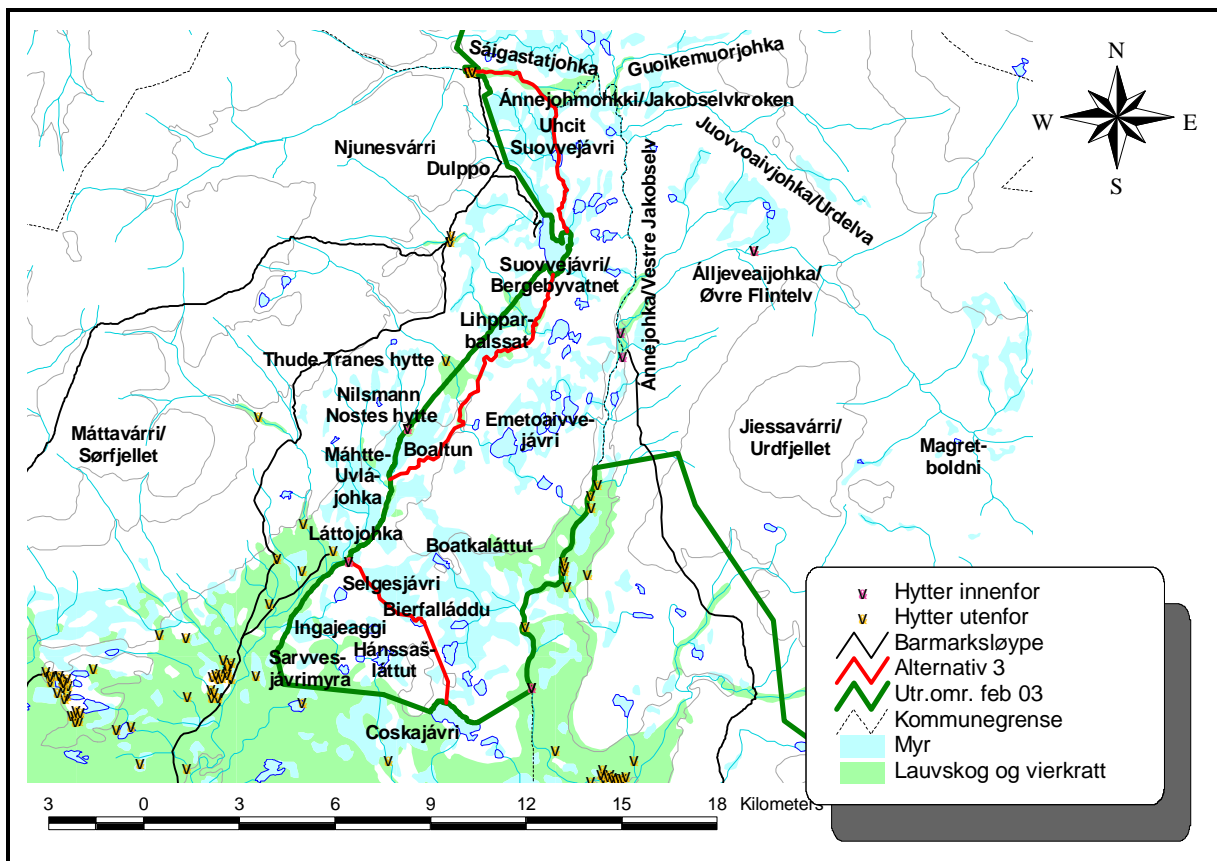
Figur 20: Kart som viser alternativ 2 til avgrensning av et framtidig verneområde.

Alternativ 3

Som en naturlig følge av at Suovvejávri/Bergebyvann blir utenfor nasjonalparken, foreslår jeg at Uhcit Suovvejávri/Lille Bergebyvann også tas ut. Nasjonalparkgrensa følger Uhcit Suovvejávrejohka/Lille Bergebyvannelva, østsiden av Uhcit Suovvejávri/Lille Bergebyvann, bekken nordover mot Ánejohka/Jakobselvas sørligste punkt mellom lengdegradene 84 og 85.

Videre ingen fredning på vestsiden av Suovvejohka/Bergebyelva. Nasjonalparken starter ved Bierfaljohkamunningen, følger Bierfaljohka til Bierfalláddu, langs dets østside, derfra i en rett linje til høyde 206 og i en rett linje til bekkesigmunningen sør for høyden der den møter Coskejávri. Derfra følger den den foreslåtte grensa østover mot Ánejohka/ Jakobselva.

Begrunnelse: Det fiskes en del i Uhcit Suovvejávri/Lille Bergebyvann. Myrene mellom Dulpu og Njunesvárri og Lille Bergebyvann er mye brukt. De viktigste muldebærområdene blir utenfor nasjonalparken. Stien sørover langs Bierfaljohka blir ikke berørt. Storparten av våtmarksområdet blir innenfor nasjonalparken. Alle hyttene blir utenfor nasjonalparken.

Figur 21: Kart som viser alternativ 3 og 4 til avgrensning av et framtidig verneområde.

Alternativ 4

Det opprettes et naturreservat i Unjárga/Nesseby kommune med grenser som alternativ 3 (se figur 21). Kommunen får en sentral rolle i forvaltningen av naturreservatet.

Begrunnelse: Dette forslaget gir kommunen en stor medbestemmelse og verdighet. Befolkningen blir direkte ansvarliggjort.

Konklusjon/forslag

Alternativ 1 er nok for ytterliggående for miljøvernmyndighetene.

Alternativ 2 har ikke løst tilgangen til de viktige ressursområdene på sørsida av Bergebyelva.

Alternativ 4 vil kunne skape forskjeller og konflikter mellom Nesseby og andre berørte kommuner.

Jeg mener selv at alternativ 3 er den beste løsningen. Det vil ivareta lokalbefolkningens tilgang til Coskkejávri, sommer som vinter. I?gájeaggi - Bierfaljohka blir utenfor nasjonalparken, og begge parter får sine mål oppfylt. Det blir et elgvald i nasjonalparken. Unjárga/Nesseby tar på denne måten også sin del av ansvaret for opprettelsen av Varangerhalvøya nasjonalpark.

Andre avbøtende tiltak

Jo færre av forslagene til avgrensinger og forskriftsendringer som blir etterkommet, desto viktigere er det med andre avbøtende tiltak. De viktigste prinsipielle sidene ved avbøting er at det i tilknytning til og i etterkant av nasjonalparkfredningen følges opp med kultur- og miljøtiltak som kommer samisk kulturvern til gode. Kultur- og miljøformidlingen knyttet til nasjonalparken bør bli av opplærende og opplysende karakter.

Uavhengig av hvilket utfall nasjonalparksaken får i forhold til avgrensninger mm., vil jeg foreslå følgende:

- ?? Det opprettes et nasjonalparksenter lokalisert til Várjjat Sámi Musea/Varanger Samiske Museum i Unjárga/Nesseby. Senteret skal ved siden av forsknings- og forvaltningsoppgaver knyttet til nasjonalparken, være koordinator for forskning om nasjonalparkens forhistorie, historie, miljøhistorie, fauna og uavklarte forhold i nasjonalparken. Hele Varangerhalvøyas historie og forhistorie, miljøhistorie mm. er så klart knyttet opp mot Nessebysamene at et slikt senter bør legges til Unjárga/Nesseby. Et nasjonalparksenter samlokalisert med Várjjat Sámi Musea/Varanger Samiske Museum og Sametingets kultur og miljøvernavdeling vil danne et sterkt faglig miljø for samisk kultur og miljøutvikling.
- ?? Dersom det gjennomføres fredning i nedre del av Suovvejohvuobmi/Bergebydalen og dette fører til mer press på enkelte kjørestier, skal staten bidra til at kommunen kan ruste opp disse slik at det ikke blir unødig slitasje på terrenget.
- ?? Dersom store ressursområder som nå er lett tilgjengelige for lokalbefolkningen blir fredet og dermed vanskeligere tilgjengelige, og dette blir oppfattet som gjennomføring av fredning mot folks vilje, må dette kompenseres ved at staten bidrar til at samisk språk- og kulturtiltak i kommunen tilføres økonomiske midler. Det er viktig at den samiske befolkningen ikke føler seg som tapere ved å miste sine kulturbaserte ressursområder i utmarka.
- ?? Avhengig av omfanget av nasjonalparken innen Unjárga/Nessebys grenser, må staten bidra med næringsutviklingsmidler som skal være avbøtende for eventuelle tapte næringsinntekter dersom tidene forandres og utmarksressursene blir mer verdt.

?? Dersom det i ettertid skulle vise seg at det finnes naturressurser som kunne gitt økonomisk gevinst til Unjárga/Nesseby kommune, også hvis disse finnes i vårt tradisjonelle ressursområde utenfor Unjárga/Nessebys grenser, bør det innføres en ordning med en engangs billighetserstatning. På den måten vil en hindre misnøye og fratak av rettigheter som en ellers ville hatt muligheter å være med å dele på.

SLUTTORD

Jeg har i denne utredningen gitt en beskrivelse av den samiske lokalbefolkningens tradisjonelle bruk av Várnjárga/Varangerhalvøya, og mener jeg på denne måten har tydeliggjort det som må være befolkningens rettigheter til området. Det er dessverre vår erfaring at de offentlige myndigheter ikke anser vår tradisjonelle bruk som omfattende nok til å oppnå noe særlig av rettigheter til vår egen utmark. Jeg har med hensikt beskrevet en del forhold som enkelte vil oppfatte som å ikke ha noe med utmarksbruk å gjøre. Dette er gjort for å sette ting i en større kontekst, for å vise at ting henger sammen. Utmarksbruk kan ikke sees isolert, men er nært knyttet til lokalsamfunnets sosiokulturelle infrastruktur.

Varangersamene har vært de mest sentrale ressursforvaltere inne på Várnjárga/Varangerhalvøya både i forhistorisk, historisk og i nyere tid. Det er en allmenn oppfatning hos den lokale befolkningen at de beskrevne områdene er deres, og at de har historiske bruksrettigheter. Bruken har vært såpass omfattende at den også etter vanlige rettsoppfatninger hjemler bruksrett. Dette samsvarer for øvrig med Samerettsutvalgets syn..

Jeg har vist til hvordan myndighetene ved flere anledninger har overkjørt samene i forbindelse med kommunegrensefastsettingene og salg av jord. Dette skjer også i dag i forbindelse med forslag til finnmarkslov der det er lagt fram et lovforslag som på langt nær gir samme lokal forvaltningsrett som ellers i landet.

Vi er inne i en tid der samisk språk lokalt kjemper for å overleve. Da er det viktig at lokalsamfunnet føler at de har status og får påvirke sin egen situasjon. Alle forhold som føles som påtvungne vil svekke den lokale stoltheten og den samiske kulturs overlevelsessevne. Nesseby er det sjøsamiske lokalsamfunnet der samisk språk har overlevd best. Andre steder, slik som i bygdene utover Deanovuotna/Tanafjorden, Lagesvuotna/Laksefjorden, deler av Porsá?ggovuotna/Porsangerfjorden, Repparfjorden, og Altafjorden med flere er samisk språk nærmest utdødd. Unjárga/Nesseby var ennå for noen år siden, ved siden av Guovdageaidnu/Kautokeino og Kárášjohka/Karasjok den kommunen (inkl. Sverige og Suopma/Finland) der samisk ennå var majoritetsspråk. Forklaringa kan være den økonomiske situasjonen der vi har hatt mange bein å stå på. Alle hadde litt husdyrhold, fiske, utmarksbruk og alle hadde nettverk til reindrifta. Samene hentet sine pengeinntekter ved salg av fisk og utmarksprodukter. De var dyktige håndverkere innenfor bl.a. duodji og båtbygging. Dersom noen av økonomielementene sviktet, kunne de styrke de andre og dermed overleve trygt. Dette skapte økonomisk uavhengighet og kulturell stolthet. Dette kan være en del av forklaringen til Unjárga/Nessebys spesielle situasjon i språklig bevaring. Mange av de andre nevnte lokalsamfunnene hadde kanskje ikke så mye å falle tilbake på, slik som reindrift eller den gode infrastrukturen.

Men også i Nesseby kom fornorskningen, og etter 1960 ble den merkbart sterkere. Da ble holdningen at jakt, fangst, bærplukking, fiske, jordbruk, snekkerarbeid m.m. ikke hadde noe framtid. Foreldrene ville at barna skulle ta utdanning, bli lærere, kontorister m.m. og dermed

måtte de beherske norsk og mange barn fikk ikke lære samisk. Den samiske kombinasjonsnæringsstrukturen begynte å gå i oppløsning og samtidig begynte tilbakegangen for samisk språk. På slutten av 1970-tallet tok språket seg opp igjen ved at flere foreldre valgte å snakke samisk til barna.

Den måten utvidelsen av Ráftošvuobmi-/Stabbursdalen nasjonalpark ble ”kjørt i gjennom” på, vakte sterke reaksjoner fra samisk hold og fra lokalt hold i Porsá?gu/Porsanger. Fylkesmannen i Finnmark er på god vei med å hindre det samme nå. Det positive med prosessen for Varangerhalvøya nasjonalpark er at de lokale samiske interessene er tatt med på råd, noe bl.a. denne utredningen er et eksempel på. Det er viktig at de samiske interessenes og Unjárga/Nesseby kommunes synspunkter og forslag blir tatt hensyn til i forbindelse med endelig utforming av nasjonalparkforslaget som fremmes for Regjeringen.

Jeg takker for oppdraget og for et godt samarbeid med referansegruppa og Fylkesmannen i Finnmark. Jeg håper at utredningen er et bidrag til en smidig løsning i forhold de lokale samiske interessene.

Juli 2003
Øystein Nilsen

LITTERATUR

Furseth, Ole J. 1995. Fangstgroper og ildsteder i Kautokeino kommune. Stensilserie B, nr.37. Universitetet i Tromsø.

Furseth, Ole J. 1996. Fangstgroper i Karasjok kommune. Stensilserie B, nr. 39. Universitetet i Tromsø.

Knag, Niels 1933 (1694). Matricul oc Beskrivelse. Nordnorske Samlinger, bd.I, h.1. Oslo.

Niemi, Einar. 1983. Vadsø bys historie, bind.I. Vadsø.

Nilsen, Øystein. 1990. Varangersamene – boplasser og ressurser. Unjárgga gielda/Nesseby kommune.

Nilsen, Øystein u.å. Varangersamenes utmarksbruk. Upublisert manuskript.

Pedersen, Steinar 1994. Bruken av land og vann i Finnmark inntil første verdenskrig. NOU 1994:21.

Sundquist et al 1991. Kulturminner på Varangerhalvøya. Prosjektrapport fra kulturminneregistreringen i forbindelse med en planlagt nasjonalpark på Varangerhalvøya. Sametinget.

Schanche, Audhild 2002. Meahcci, den samiske utmarka. I: S. Andersen (red.) Samiske landskap og Agenda 21. Diedut nr1/2002. Kautokeino.

Teigen, Maggi. 1990. Mattradisjoner i Nesseby. Varanger Årbok 1990.

Vorren, Ørnulv 1944. Dyregraver og reingjerder i Varanger. Nordnorske Samlinger bd.VI, h.1. Oslo.

Vorren, Ørnulv 1951. Reindrifft og nomadisme i Varangertraktene. Tromsø Museums årshæfter.

Vorren, Ørnulv 1998. Villreinfangst i Varanger fram til 1600- 1700 årene. Tromsø Museums Skrifter XXVIII.

Vorren, Ørnulv og Eriksen, Hans Kristian Eriksen 1993. Samiske offerplasser i Varanger. Stonglandseidet.

Muntlige informanter:

Balto, Johan Mathis (1911- 2001)
Dikkanen, Henrik (1905 –1996)
Eikjok Aslak , f. 1926
Henriksen, Mathis Nils (1886-1971)
Iversen, Thude Olav Martinus, f. 1926
Johnsen, Siv Irene, f. 1985
Juuso, Inger Kathrine, f. 1955
Lam, Mathis Ole, f. 1905
Magga, Paul Persen (1896-1978)
Mathisen, Birgit, f.1925
Mathisen, Henrik (1913-1975)
Mathisen, Isak (1920-1982)
Mathisen, Liv Solfrid, f. 1964
Mathisen, Mathis (1907-1985)
Noste, Mathis Nils (1914-1994)
Olsen, Jørn Ottar, f. 1973
Persen, Arne Ingvald, f. 1946
Smuk, Iver Per, f. 1994
Torleif Kristensen, f. 1921
Trane, Julius (1920-1990)
Trane, Per Nils (1885-1984)
Utse, Sverre, f. 1945

Hittil utkommet i samme serie

- 1 (1983)** Ornitologiske registreringer på Finnmarksvidda 1982.
- 2 (1983)** Næringsøkologi og bestandsforhold hos laksand (*Mergus merganser*) i Tanamunningen, Finnmark.
- 3 (1983)** Silo- og gjødselkontroll i Tverrelvdalen og Mattisdalen i Alta kommune.
- 4 (1983)** Vannforurensningssituasjonen i Pasvikelva, Sør-Varanger kommune, 1983.
- 5 (1984)** Fiskeribiologiske registreringer i Pasvikvassdraget sommeren 1982.
- 6 (1984)** Andefuglundersøkelser og jakt i Kautokeino våren 1983.
- 7 (1984)** Laks- og innlandsfiske i Finnmark 1983. En spørreundersøkelse blant de som løste fisketrygd i Finnmark.
- 8 (1984)** Forurensninger fra jordbruket. Brukskontroll i Karasjok og Tana, 1984.
- 9 (1985)** Bruken av Pasvikvassdraget. En spørreundersøkelse om fisket i 1982.
- 10 (1985)** Ornitologiske registreringer i indre Finnmark, 1983 og 1984.
- 11 (1985)** Verneverdig havstrandvegetasjon - Tanamunningen, Tana kommune og Neiden - Munkefjord, Sør-Varanger kommune.
- 12 (1985)** Kvikksølv i vann, botnsedimenter og fisk fra Pasvikvassdraget.
- 13 (1985)** Verneverdige strandområder i Finnmark.
- 14 (1986)** Fiskeribiologiske etterundersøkelser av Adamsfjordreguleringen, Lebesby kommune.
- 15 (1986)** Fiskeribiologiske etterundersøkelser av Porsareguleringen, Kvalsund kommune.
- 16 (1986)** Fiskeribiologiske etterundersøkelser av Gandvikreguleringen, Gandvik- og Gallokvassdraget, Nesseby og Sør-Varanger kommuner.
- 17 (1986)** Vilthensyn i skogbruket i Pasvik, Sør-Varanger.
- 18 (1986)** Fangst av laks i Tanavassdraget 1985.
- 19 (1987)** Norsk/Sovjetisk møte om miljøvern i felles grenseområder.
- 20 (1987)** Utlendingers fritidsfiske i Finnmark.
- 21 (1987)** Fiskeribiologiske undersøkelser i Neidenvassdraget 1983-1986.
- 22 (1987)** Selinvasjonen i Finnmark i 1987.
- 23 (1987)** En effektstudie av laksetrappene i Finnmark.
- 24 (1987)** Elgbestanden i Sør-Varanger.
- 25 (1987)** Rovdyr på Kola.
- 26 (1987)** Utsettinger av ørret i Pasvikelva 1979-1986.
- 27 (1988)** Vilthensyn i skogbruket i Vest-Finnmark.
- 28 (1989)** Vernede og verneverdige områder i Finnmark.
- 29 (1989)** Reinøya naturreservat, Vardø kommune.
- 30 (1989)** Fiskeribiologiske undersøkelser i Neidenvassdraget 1987-1988.
- 31 (1989)** Viltskader på matfiskanlegg i Finnmark.
- 32 (1989)** Fiskeribiologiske undersøkelser i Strandelvassdraget i perioden 1976-1988.
- 33 (1989)** Gjess i Finnmark - en statusrapport.
- 34 (1989)** Flerbruksplan for Tanavassdraget.
- 35 (1990)** Laks til alle - alle til lags?
- 36 (1990)** Forvaltningsplan for Stabbursdalen nasjonalpark.
- 37 (1990)** Forvaltningsplan for Øvre Pasvik nasjonalpark.
- 38 (1990)** Overvåking av lakseparasitten *Gyrodactylus salaris* i Finnmark fylke i 1989-90.
- 1-1991** Miljøstatus 1991, Finnmark.
- 2-1991** Overvåking av lakseparasitten *Gyrodactylus salaris* i vassdrag ved Tanafjorden i Finnmark 1991.
- 3-1991** Prøvefiske i Pasvikelva, Sør-Varanger kommune, sommeren 1990.
- 4-1991** Konflikter mellom ørn og tamrein i Finnmark.
- 1-1992** Elgtrekk og reingjerder.
- 2-1992** Prosjekt fjellrype.
- 3-1992** Miljøstatus 1992.
- 4-1992** Verneinteresser i oljevernberedskapen i Finnmark.
- 5-1992** Fiskeribiologiske undersøkelser i Neidenvassdraget 1989-1992.
- 6-1992** Flerbruksplan for Neidenvassdraget.
- 1-1993** Elgtrekket i Pasvik 1992-93.
- 2-1993** Vernede og verneverdige områder i Finnmark.
- 3-1993** Steinkobbe og havert i Finnmark.
- 4-1993** Deano cazádaga Lotnolasealáhusplána
- 5-1993** Miljøstatus 1993.
- 6-1993** Flerbruksskogbruket i Pasvik.
- 1-1994** Fiskeribiologiske undersøkelser i Neidenvassdraget 1993.
- 2-1994** Handlingsplan for friluftsliv i Finnmark - høringsutkast.
- 3-1994** Kultiveringsplan for innlandsfisk og anadrome laksefisk i Finnmark.
- 4-1994** Store rovdyr i Finnmark i 1993 - en oppsummering.
- 5-1994** Miljøstatus 1994
- 6-1994** Avfall og slam i Finnmark
- 1-1995** Prosjekt gode sjøresipienter: Forurensningstilstanden i havner og fjorder i Finnmark
- 2-1995** Rik lauvskog i Finnmark
- 3-1995** Store rovdyr i Finnmark 1994 - en oppsummering
- 4-1995** Fiskeribiologiske undersøkelser i Neiden-vassdraget i 1994
- 5-1995** Handlingsplan for friluftslivet i Finnmark
- 6-1995** Naturvern på Kolahalvøya
- 1-1996** Store rovdyr i Finnmark - en oppsummering
- 2-1996** Konflikter mellom kystsel og laksefiske i Tanaelva og Tanafjorden
- 3-1996** Verneverdige myrer og våtmarker i Finnmark
- 1-1997** Flerbruksplan for Pasvikvassdraget
- 1-1998** Stabbursdalen og gaisene - botaniske undersøkelser
- 2-1998** Varangerhalvøya - botanisk befarng på den sentrale delen
- 3-1998** Hvitfinnet steinulke - en trussel for laksen i Tanavassdraget
- 4-1998** Undersøkelser av vannkvalitet i Tverrelva, Altaelva, Kautokeinoelva, Brennelva og Pasvikelva.
- 1-2000** Oteren i Finnmark. En kartlegging av oterbestanden i Finnmark ved bruk av sportegnetmetoden.
- 2-2000** Forvaltningsplan for bjørn, jerv, gaupe, ulv og kongeørn i Finnmark
- 2-2000** Guovžža, geatki, albasa, gumpe ja goaskima hálddašanplána Finnmárkkus
- 1-2001** Kongeørnregistreringer i Finnmark 2000
- 1-2002** Bjørnen i Sør-Varanger. Statusrapport. Meldinger og registreringer 1992-2001
- 2-2002** Reinøya i Vardø. Vurdering av effekt av sauebeite med tillegg: floraliste for Reinøya. *Foreløpig versjon.*
- 1-2003** Statusrapport om kunnskapsnivået for fauna i foreslått nasjonalpark på Varangerhalvøya
- 2-2003** Botaniske undersøkelser av dolomittområdene innen og ved foreslått Varangerhalvøya nasjonalpark
- 3-2003** Kraftressurser på østre Varangerhalvøya
- 4-2003** Konsekvenser av etablert natursti og kultursti på Slettnes, Gamvik kommune
- 5-2003** Fugleundersøkelser i Barvikmyran og Blodskytodden naturreservat